

dr. sc. Hrvoje Petrić
izvanredni profesor
Filozofski fakultet Zagreb
Ivana Lučića 3.
hpetric@ffzg.hr

Primljeno/Received: 10.5.2017.
Prihvaćeno/Accepted: 21.7.2017.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Pregledni rad/Review

UDK 32Pernar, I.(092)
329(497.5)HSS
929 Pernar, I.

PRILOZI ZA BIOGRAFIJU IVANA PERNARA (1889.-1967.)

Sažetak: U radu se prikazuju odabrani aspekti djelovanja istaknutog HSS-ovog političara Ivana Pernara od njegovog ulaska u politiku do smrti. Autor pokušava povezati ranije poznate spoznaje o Ivanu Pernaru dobivene iz literature s činjenicama iz objavljenih i neobjavljenih izvora. Kako je o djelovanju Ivanu Pernaru ovim radom rekonstruiran tek dio podataka, nužno je upozoriti na potrebu daljnjih istraživanja.

Ključne riječi: Ivan Pernar, Hrvatska seljačka stranka, hrvatska emigracija

Uvod

Ivan Pernar⁴⁴⁸ rođen je 3. studenog 1889. u brojnoj i siromašnoj obitelji u Hrastini u današnjoj općini Marija Gorica, zapadno od Zaprešića i Zagreba. Otac mu se zvao Nikola, a majka Jelena r. Hrust.⁴⁴⁹ Umro je u New Yorku 2. travnja 1967. godi-

⁴⁴⁸ Vladko Maček ga je zvao Ivača, s naglaskom na drugom slogu. Andrej, MAČEK, Nino, ŠKRABE, *Maček izbliza*, Zagreb, 1999, 34.-35.

⁴⁴⁹ Hrvatski državni arhiv, Služba državne sigurnosti, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske (HDA, SDS RSUP SRH), 010.37, Ivan Pernar, 1. Prema bilješki od 29. VI. 1961. u Hrvatskoj je od bliže rodbine imao vezu s: Josipom Pernarom, rođenim 1891. u Hrastini koji je stanovao u rodnom selu, kbr. 1, bratom Vidom Pernarom, rođenim 1882, koji je stanovao u Zagrebu, Trešnjevka – Prugina br. 8, te sestrom Milicom Pernar rođenom 1881. koja je živjela u Kraj Gornji, br. 45. Ivan Perna se s njima nije dopisivao. Brat Vid je tvrdio kako se posljednji puta s njim vidio 1943. godine. Postoji bilješka da se Ivan Pernar 1956. „javio Jančić Franji jednom

ne.⁴⁵⁰ Nakon smrti prve supruge Jelke (rođene Jurišić)⁴⁵¹ koja je bila nećakinja kanonika Strahinščaka,⁴⁵² drugi put se nekoliko tjedana prije atentata u Narodnoj skupštini 1928.⁴⁵³ oženio Ankom Benčević (18. XI. 1909.),⁴⁵⁴ kćerkom višegodišnjeg gradonačelnika Broda Stjepana Benčevića s kojom nije imao djece.⁴⁵⁵ Na zagrebačkom sveučilištu je stekao doktorat prava te je kasnije otvorio odvjetnički ured koji je od 1927. dijelio s Josipom Torbarom u zgradi Seljačkog doma u Zagrebu,⁴⁵⁶ a kasnije su živjeli u zajedničkoj kući.⁴⁵⁷

prijetećom kartom iz Pariza. Poslije mu se nije javio.“ Vezano uz Vida Pernara piše: „Navodno rastavljen od žene, a dvoje djece mu je bilo u partizanskim odredima za vrijeme NOB-a. Ima zemljišni posjed u Popovači. Dok je Vid Pernar vodio trgovinu mješovite robe u Zagrebu negdje na Kanalu davao je svoja potraživanja na utjerivanje svome bratu dr. Ivanu Pernaru. Često su međusobno dolazili u familijarni i materijalni međusobni sukob. Među njima postojala je nategnutost i bračna netrpeljivost zbog familije.“ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 1-2, 22.

⁴⁵⁰ Jedan od zapisa o njegovoj smrti donosi neke informacije o Pernarovom životu i karakteru: „Nakon dugog bolovanja, u 7 sati ujutro, u nedjelju 2. travnja 1967. Ispustio je svoju veliku dušu u bolnici, New York, za dugo hrvatski narodni zastupnik – DR. IVAN PERNAR. Pogreb je određen za dan 5. travnja u srijedu. Dragi pokojnik se nalazio u 77. godini kada je napustio ovaj svijet. Par dana ranije, umro je u Zagrebu njegov stariji brat Vid Pernar, trgovac, koji se nalazio u 81. godini. Rodjeni su u Hrvatskom zagorju, a predji im bijahu porijetlom iz kršne Like ...Na 28. lipnja 1928., u beogradskoj skupštini, gdje je zastupao historijski grad Sisak, dr. Ivan Pernar bio je prvi nišan za drumskog razbojnika (koga je policija izabrala za „ poslanika“), Račića. Revolverska kugla smjestila se odmah kraj srca dr. Pernara, i tamo je ostala do konca života, do 2. travnja 1967. . . , a koliko je doprinesla njegovoj teškoj bolesti i konačno smrti, to samo liječnici mogu znati. Dr. Ivan Pernar bijaše nekad silna ljudina, fizički vrlo snažan, vazda poletnog duha, borben, ali vrlo dobrog srca čovjek, koji je u ranoj mladosti postao sljedbenikom nauka neumrle braće Antuna i Stjepana Radića. U prošleme ratu, uz tolike druge (dr. Josip Torbar, njegov pašanac, dr Bariša Smoljan, Msgr. Pavao Jesih, samo da neke spomenemo, bili su s njime u Lepoglavi, gdje ih je skorom tifus ubio...). Za njih se zauzeo nadbiskup kasnije kardinal Stepinac i u oči raspada NDH su oslobođeni, da se odmah dadu u bijeg dr. Pernar, Msgr. Jesih i toliki drugi. Stigli su u Italiju. Nekoliko godina kasnije dr. Pernar stigao je u USA, zajedno sa svojom dragom suprugom, dr. Torbarom i njegovim sinovima...“ Petar, Stanković, Dr. Ivan Pernar, *Hrvatski glas*, XXXIX (1967), 14., 8. IV. 1967., 1.

⁴⁵¹ Josip, TORBAR, Moj tetak dr. Ivan Pernar, *Zaprešićki godišnjak 1993*, Zaprešić, 1993., 81.

⁴⁵² HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 22. Nakon njene smrti naslijedio je kuću u Podolju br. 11, a prije toga je posjedovao 3 katastarska jutra zemlje u Kraju Gornjem koju je naslijedio od oca. „To je bila sva njegova imovina u času, kad je stupio na političku arenu.“

⁴⁵³ Andrej, MAČEK, Nino, ŠKRABE, *Maček izbliza*, 34. Druga supruga Anka je bila „izvanredno privržena HSS-u, nauči braće Radić“ i Vladku Mačeku.

⁴⁵⁴ Podaci groblja Mirogoj, Zagreb.

⁴⁵⁵ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 22.

⁴⁵⁶ Zvonimir, KULUNDŽIĆ, Dr. Ivan Pernar, hrvatski mučenik, *Zaprešićki godišnjak 1992*, Zaprešić 1992., 117.

⁴⁵⁷ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 22. „Sklopivši brak sa Torbarovom šogoricom Ankicom Benčević dogovorno sa porodicom Torbar prodao je kuću u Podolju br. 11 i zajedno kupili dvokatnu

1. Politički rad do atentata u beogradskoj skupštini 1928. godine

Kao student je pripadao „desnom krilu starčevićanaca i kao takav isticao se u svom velikom hrvatstvu.“⁴⁵⁸ Pokretu braće Radić priključio se kao student još prije Prvog svjetskog rata, no o tome nedostaju pouzdani podatci. Političkim se radom nastavio baviti u završnici rata, kada se priključio grupi hrvatskih intelektualaca koja je od 12. studenoga do sredine prosinca 1918. raspravljala o ujedinjenju sa Kraljevinom Srbijom. Kakav je bio tadašnji politički stav Pernara može se pretpostaviti jer su govori onih koji su sudjelovali na tim sastancima bili „čisto hrvatskim duhom, koji je naskoro zahvatio također zagrebačko građanstvo.“⁴⁵⁹ Pernar je 1919. godine dolazio u sukobe s komunistima, kao primjerice na Ljubešćici gdje je „jedva živu glavu iznio“.⁴⁶⁰

Djelovao je aktivno kao provoditelj Radićeve politike pa se od svibnja 1919. zbog memorandumu Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) našao u zatvoru⁴⁶¹ i tamo boravio do 21. srpnja.⁴⁶² S vremenom je postao jedan od miljenika Stjepana Radića. Često se događalo da, kada bi Radić bio u zatvoru ili na putovanjima, Pernar brine o njegovoj obitelji.⁴⁶³ Moguće je da su bili i kumski povezani jer ga u pismu iz zatvora od 21. lipnja 1919. Stjepan Radić naziva

kuću u Gajevoj ul. Br. 40 godine 1929. Od neke Mallošeg Zlage za 2.100.000. Po kupnji te kuće, koja je bila prenešena u zemljišnim knjigama na: Dr. Josipa Torbara, Jelku Torbar, rođj. Benčević, Dr. Ivana Pernara i Anku Pernar rođj. Benčević na jednake suvlasne dijelove, uselili su se u istu. Dr. Pernar sa ženom u I. katu, a Dr. Torbar sa dvoje djece i to Mirkom /Josipom/ Torbar, starijim sinom i Stjepanom Torbar, mlađim sinom, dok mu je žena Jelka bila umrla od žučnog kamenca još u ranijem stanu. Dok je bila živa Torbareva žena, tada je vodila kućanstvo ona i porodicu Pernar, a nakon smrti Jelke Torbar kućanstvo za obe porodice vodila je Anka Pernar kroz čitavo vreme sve do izbjega iz zemlje.“

⁴⁵⁸ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 3.

⁴⁵⁹ Rudolf, HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942., 25.

⁴⁶⁰ *Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca: vanredan saziv za 1925. god.: od I. prethodnog sastanka 7. marta 1925. god. do III. redovnog sastanka 31. marta 1925. god.*, Beograd, 1925., 228.

⁴⁶¹ Hrvatska seljačka stranka u godini bezzakonja, nasilja i progona, *Slobodni dom*, 13. III.1920, 3., Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb, 1984, 229., Bosiljka, JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Zagreb, 2002, 150. Obično se spominje da je u zatvoru proveo oko tri mjeseca.

⁴⁶² *Korespodencija Stjepana Radića*, II, 258.

⁴⁶³ KULUNDŽIĆ, Dr. Ivan Pernar, hrvatski mučenik, n. dj., 117. Radić u svojoj korespodenciji relativno često spominje Pernara te primjerice u lipnju 1919. kada su se obojica nalazila u zatvorima piše svojoj supruzi: „Pernara, Miro, liepo pozdravi i upitaj ga, ima li vremena i volje, da uči češki“. Isti mjesec Radić se uspio dopisivati s Pernarom, a i kasnije mu je davao upute. Bogdan, KRIZMAN, *Korespodencija Stjepana Radića*, II, Zagreb, 1973., 182., 188., 200., 222., 258., 329., 373., 377., 380., 500., 588., 592.

kumom.⁴⁶⁴ Očito je stekao veće povjerenje u njega jer ga je Radić u studenom 1919. predložio za člana glavnog obora HPSS-a,⁴⁶⁵ te ga time uključio u procese odlučivanja u stranci. „Dr. Pernar je bio za života Stjepana Radića njegova desna ruka. S njime je zajedno hodao po skupštinama i prozvali su ga hrvatskim vojvodom. Postao je popularan u seljačkim masama.“⁴⁶⁶ Prema mišljenju policije koja ga je pratila, od svih vođa HPSS-a Ivan Pernar je bio među najborbenijima. Kada je zagrebačka policija pripremala proces protiv njega 1924. godine, u svojoj je pismohrani pronašla mnoge podatke o njegovom ratobornom držanju. Primjerice 1. travnja 1919. tijekom jedne demonstracije na zagrebačkom Trgu bana Jelačića vikao je jednom svom poznaniku koji je bio na strani vlasti: „Ne bude ništa od Vaše velike Jugoslavije mi ćemo ju rastrgati makar nas sve postrijeljali.“⁴⁶⁷ Vlasti su i kasnije vršile pritiske na njega, kao početkom 1925. kada mu je napravljena premetačina stana.⁴⁶⁸

Sudjelovao je u predizbornoj kampanji na terenu, npr. krajem listopada 1920. u Virju, odnosno početkom studenoga u Đurđevcu i Kalinovcu.⁴⁶⁹ Njegove tadašnje javne političke nastupe može ilustrirati jedan primjer. Pernar je bio glavni govornik ispred HPSS-a u selu Gola 2. studenog 1920. godine na predizbornom skupu koji se održavao pred zgradom općinske uprave pred dvjestotinjak seljaka. On je na početku svog govora općenito govorio o važnosti izbora te potrebi izlaska na birališta. Nakon toga je objašnjavao trenutne političke prilike te je njegov nastup postupno prerastao u kritiziranje vlasti te načina ujedinjenja u novu državu. Potom je počeo tumačiti „značaj republike i ovo odobravajući, gdje je popraćen od strane prisutnih sa burnim živio.“ Tada je intervenirao zapovjednik žandarmerijske stanice u Goli, Nikola Narančić te je Pernarov govor bio prekinut, a predizborni skup raspušten.⁴⁷⁰

Odradivši zajedno sa suradnicima odlično predizbornu kampanju, Pernar je kao predstavnik HPSS-a na prvim parlamentarnim izborima za skupštinu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, održanima 28. studenoga 1920. izabran za narodnog zastupnika iz Zagrebačke županije.⁴⁷¹ Nastojao je biti aktivan te obilaziti teren i izvan predizborne kampanje. Npr. 1921. nalazimo ga u Samoboru gdje je veliki župan Zagrebačke županije i slobodnog kraljevskog grada Karlovca Kraljevskoj kotarskoj oblasti Samobor javio o sumnji da HRSS-ovci surađuju

⁴⁶⁴ *Korespodencija Stjepana Radića*, II, 201.

⁴⁶⁵ *Korespodencija Stjepana Radića*, II, 381.

⁴⁶⁶ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 22.

⁴⁶⁷ BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, 230.

⁴⁶⁸ JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, 77, 233.

⁴⁶⁹ Vladimir, ŠADEK, *Političke stranke 1918.-1941. u Podravini*, Koprivnica, 2009., 56.

⁴⁷⁰ Ivica, MIŠKULIN, *Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920. godine*, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 4 (2005), br. 7., 102.

⁴⁷¹ HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 104.

s komunistima te naređuje da se pazi na rad narodnog zastupnika Pernara u Samoboru. Iste godine Kraljevska kotarska oblast u Karlovcu šalje velikom županu Županije zagrebačke i slobodnog grada Karlovca izvještaj o skupštini Radićeve stranke u Draganiću na kojoj je govorio Pernar.⁴⁷²

S terenskim političkim radom nastavlja i u 1922. te 1923. godini. Dana 8. listopada 1922. Stjepan Radić je zajedno s Ivanom Pernarom odlučio obići Drnje, Sigetec, Hlebine, Novigrad, Virje i Đurđevac jer su se ljudi u tom kraju žalili na zlostavljanja od strane žandara.⁴⁷³ Pernar je 21. siječnja 1923. u Kutini zajedno sa Stjepanom Radićem, Karlom Kovačevićem, Antunom Janekovićem i Mijom Stuparićem govorio na predizbornom skupu gdje se okupilo oko 20.000 ljudi. Nakon svakog govora je svirala limena glazba, a slijedili su tamburaši.⁴⁷⁴

Pernar je pokušao raditi i na konkretnoj predizbornoj suradnji HRSS-a i Slovenske republikanske stranke. Zajedno s Ivanom Robićem je početkom 1923. oputovao u Celje na sastanak Slovenske Republikanske Stranke gdje je zahtijevao da Radić bude nositelj zajedničke republikanske liste za izbornu jedinicu Maribor-Celje. Predsjednik Slovenske Republikanske Stranke Anton Novačan je to odbio, kao i druge Pernarove prijedloge pa je ovaj napustio sastanak.⁴⁷⁵

Nakon toga je redovito dobivao izbore (1923., 1925., 1927., 1935. i 1938.)⁴⁷⁶, a na posljednjim je izborima bio kandidat u kotaru Ludbreg.⁴⁷⁷ Nakon sporazuma Cvetković-Maček postavljen je za kraljevskog senatora, primajući mjesečno preko 9000 dinara.⁴⁷⁸ Koliko je Stjepan Radić imao u njega povjerenja pokazuje činjenica da je 1922. poveo sa sobom Pernara na razgovore Hrvatskog bloka (HRSS, Hrvatska zajednica i Hrvatska stranka prava) sa Demokratskom strankom Stojana Protića, koja je tada bila u oporbi.⁴⁷⁹ Pernar je ponovo uhićen 1924. što se može vidjeti iz dopisa Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva o dolasku narodnog zastupnika Augusta Košutića u Zagreb u kojem piše o uhićenju i osudi Ivana Pernara.⁴⁸⁰

⁴⁷² HDA, fond 1353, Građanske stranke i društva 1919-1941 (Grupa VI), Inv. br. 16, 31.

⁴⁷³ Franjo, Gaži, Mučeništvo hrvatskog seljačkoga naroda pod batinaškom vladom, *Slobodni dom*, br. 42, 15.X.1922., 2.

⁴⁷⁴ Franko, MIROŠEVIĆ, HRSS na parlamentarnim izborima 1920. i 1923. u Kraljevini SHS u Bjelovarsko-križevačkoj županiji, *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 2015., 247.

⁴⁷⁵ Aleksandra, BARBERIH-SLANA, Stjepan Radić in republikansko gibanje v Sloveniji, *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 2015., 429.

⁴⁷⁶ Kandidiran je u kotarevima Velika Gorica, Prelog i Klanjec. HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 3.

⁴⁷⁷ Mira, KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Hrvoje, PETRIĆ, *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini (od početaka do 1945.)*, Koprivnica, 2015, 264.

⁴⁷⁸ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 22.

⁴⁷⁹ Ivan, MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb, 1990., 95.-96.

⁴⁸⁰ HDA, fond 1353, Građanske stranke i društva 1919-1941 (Grupa VI), inv. br. 84.

Jedno vrijeme je djelovao u vladi pa se kao predstavnik HSS-a našao na dužnosti podsekretara u Ministarstvu unutrašnjih poslova 1926. godine.⁴⁸¹ No u to vrijeme HSS nije bio pošteđen unutarnjih potresa jer se iz stranke odvojila skupina formirana oko Nikole Nikića, predstavnika HSS-a u vladi. Problem je bio u tome što je Nikić provodio politiku koja je išla na štetu Hrvata pa je Radić smatrao da on kao predstavnik stranke, više ne može biti ministar i tražio je njegovo razrješenje. Nikić je uzvratio tvrdnjom da je Radić kao ministar prosvjete isplaćivao honorare svojoj rodbini „iz zadužbine fondova“, a napao je i Pernara čije se ime dovodilo u vezu s transakcijama sa šumskom imovinom u okolici Slatine.⁴⁸²

Borbu stranaka za vlast poticala je i središnja politička osoba države, kralj Aleksandar, koji je težio likvidaciji ustavne monarhije i uvođenju vlastite diktature. Time je želio još više učvrstiti jugoslavenstvo koje je zastupao. Treba naglasiti da je kralj Aleksandar bio upleten u sve krize nakon ujedinjenja. Raznim makinacijama prouzročio je pad 21 od 23 vlade, koliko ih je do tog vremena bilo. Radikali su, uživajući kraljevu podršku, krenuli u agresivno ponašanje. Stjepan Radić je ukazivao na potrebu političke borbe i oštro kritizirao vladavinu radikala koju su obilježavale korupcija i srbijanska prevlast. U Skupštini je bilo vrlo napeto. Ivan Pernar je znao oštro reagirati u raspravama pa je jednom prilikom ministar Vlajko Kocić pozvao Pernara „u borbu na šake“. U takvoj atmosferi je došlo do tučnjave u kojoj su iz redova HSS-a sudjelovali Ivan Pernar, Stjepan Radić, Vladko Maček i Pavle Radić. Tom je zgodom radikalski zastupnik Lune Jovanović od Pernara zadobio jak udarac pa je stoga Jovanović izvadio revolver s namjerom da ubije Pernara, ali su mu radikalski zastupnici na vrijeme oduzeli revolver.⁴⁸³

U suradnji s političkim velikosrpskim krugom oko sebe kralj Aleksandar se odlučio na konačni obračun sa Seljačko-demokratskom koalicijom (SDK), koja je napravljena suradnjom stranaka koje su vodili Stjepan Radić i Svetozar Pribičević. Kao pripremu za to velikosrpski politički krugovi počeli su širiti glasine, ali i javno raspoloženje, o potrebi likvidacije Stjepana Radića. U beogradskim novinama *Jedinstvo* 14. lipnja 1928., koje su bile bliske predsjedniku vlade Velji Vukičeviću, objavljen je članak u kojem je autor otvoreno piše, „da jednoga istoga dana ubijete i Svetozara Pribičevića i Stjepana Radića“. O tome članku se istoga dana povel rasprava na sjednici Odbora za financije, gdje je Ivan Pernar uzrujan izjavio: „Ovdje nam prijete ubojstvom. Neka se zna, da Velja Vukičević ima glavu i da ima sina. Treba i njih ubiti.“⁴⁸⁴

Osim toga, Vlada je protivno interesu države i naroda nastojala doći do zajmova slušajući savjete engleskih bankara. Londonska bankarska kuća Rotschild je bila voljna odobriti zajam

⁴⁸¹ HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 315., *Korespondencija Stjepana Radića*, 2., 630.

⁴⁸² Hrvoje, MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999., 210.-211.

⁴⁸³ Ivo, PERIĆ, *Stjepan Radić 1871.-1928.*, Zagreb, 2003., 431.-432.

⁴⁸⁴ HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 386.

pod uvjetom da Skupština prije toga izglasa Nettunske konvencije,⁴⁸⁵ tj. ugovore s Italijom koji su favorizirali talijanske interese na štetu Hrvata.

O tome je Pernar zapisao: „Tada je bio predsjednik jugoslavenske vlade Velja Vukičević koji je sve poduzimao, da za Jugoslaviju isposluje inozemni zajam od Blairove grupe u iznosu od 14 milijardi dinara. Ta financijska grupa i njeni predstavnici pristali su dati zajam Jugoslaviji, ali pod uvjetom, ako predstavnici S.D.K., tj. Hrvati i Srbi-prečani glasuju za taj zajam. Blairova grupa dala je to znati i kralju Aleksandru. Kralj je radi toga pozvao u audijenciju Stjepana Radića, da ga skloni da glasuje za taj zajam. Nakon audijencije s kraljem došao je naš predsjednik u klub i saopćio nam svoj razgovor s kraljem. Na koncu audijencije rekao je kralj predsjedniku Radiću, da se iza ovoga razgovora stavi u vezu s predsjednikom vlade Veljom Vukičevićem. Predsjednik je rekao Velji Vukičeviću, da će Seljačko-demokratska koalicija glasovati za taj zajam, ako prečanski krajevi dobiju od toga zajma točni alikvotni dio prema visini njihovog poreza. Naročito je tražio da se taj zajam upotrijebi za seljački kredit prvenstveno, a od onoga što pripadne u hrvatske pokrajine, da će se upotrijebiti za dalmatinsku obalu i luke, za regulaciju Save, Drave, i isušenje Popovog polja, Lonjskog polja, Imotskog polja, Metkovičkog blata, Kninskog polja, izgradnju cesta, škola, bolnica itd. Pokojni predsjednik je svoj razgovor s kraljem spomenuo Velji Vukičeviću. No Vukičević nije htio dati kako je Stjepan Radić tražio, nego je rekao, da će se za prečanske krajeve dati tri milijarde, a ono nešto preko deset milijardi da će se zadržati za Srbiju. Prečani (bivše pokrajine Austro-Ugarske) su plaćali skoro tri petine poreza. Nakon toga se je razvila još jača opozicija protiv vlade Velje Vukičevića. Lozinka opozicije je bila u parlamentu i javnosti to jest u domaćoj kao i u stranoj štampi: „Hrvati i svi prečani neće glasovati za taj zajam, a niti isti priznati i vraćati.“ Kako bi progurao Nettunske konvencije bio je sazvan sastanak svih šefova klubova zastupnika na kojem je Stjepan Radić poručio: „Možete nas pobiti i izbaciti, ali Nettunske konvencije nećete dobiti“ te napustio sastanak.⁴⁸⁶

Tijekom zasjedanja Narodne skupštine u Beogradu, 20. lipnja 1928. zastupnik iz redova radikalna Puniša Račić s govornice je pištoljem pucao u skupinu zastupnika Hrvatske seljačke stranke.

⁴⁸⁵ Prema *Hrvatskoj enciklopediji* to su konvencije „sklopljene u Nettunu 20. VII. 1925. između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije, kojima su regulirana pitanja što su ostala neriješena nakon sklapanja ugovora u Santa Margherita Ligure (1922) i Rimskih ugovora (1924). Ukupno ih je bilo 31, a pretežno su regulirale pitanja gospodarskih i prometnih odnosa na području Rijeke i susjednih jugoslavenskih općina (bazen Thaon di Revel u riječkom pristaništu, zajednička riječka postaja, promet u mrtvom kanalu Rječine, vodovod i regulacija Rječine, turistički pogranični promet, ribolov u sušačkim i riječkim vodama). Ujedno su obuhvaćale sporazume o državljanstvu, optantima, mirovinama, porezima, sudbenoj vlasti, isplati odštete, carinskom nadzoru kao i o privatno-pravnim ugovorima. Budući da su konvencije išle u prilog Kraljevini Italiji, zbog otpora u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS i negodovanja javnosti ratificirane su tek 13. VIII. 1928.“

⁴⁸⁶ *Hrvatski glas*, br. 25 i 26 (21. i 28.VI. 1949.), Zvonimir, KULUNDŽIĆ, *Atentat na Stjepana Radića*, Zagreb, 1967., 248.-249.

U atentatu je ubio Pavla Radića i Đuru Basarićeka, a teško ranio Stjepana Radića, Ivana Pernara i Ivana Grandu. Prema vlastitom iskazu Pernar je bio ranjen s dva hica. Prvi ga je pogodio u ruku, a drugi nepuni centimetar ispod srca, tri milimetra ispod žile kucavice te se on srušio pod klupu i tako izbjegao treći metak. Drugi metak je Pernar nosio u sebi do kraja života, jer su liječnici smatrali da bi njegovo vađenje bilo opasno po život. O događajima u Narodnoj skupštini Pernar je ispričao novinaru *Jutarnjeg lista*, o tri hica: „Sjećam se samo da sam još izgovorio: Bože moj, sad sam gotov. Poslije toga sam ostao ležati na klupi, kao da sam mrtav. Kada je pucnjava bila završena, čuo sam kako je netko koji je sjedio u blizini, tražio mene i kako govori: Gdje je Pernar? On je sigurno mrtav. Na to sam kazao: Nisam mrtav, nego sam samo ranjen u pluća.“ O atentatu je kasnije u emigraciji pisao Ivan Pernar u novinama *Hrvatski glas*: „Tog trenutka plane pištolj, a iz cijevi plamen, dim, prasak i udarac u lijevu ruku. On spušta pištolj okomito do koljena – ja ga gledam, a on opet u mene uperio cijev: časak – pištolj plane i drugi put, ali ovaj put hitac je pogodio u prsa. Kugla mi slomila rebra, ključnu kost ozlijedila, te me kao opeklo na prsima, a topla krv poteče niz prsa. Sada sam vidio da nije šala pak sam zažmirio i desnom nogom sam se spuštao na poklek promatrajući i dalje kako krvnik puca i gađa.“⁴⁸⁷ Također neposredni svjedok toga događaja Vladko Maček iznosi drugačije mišljenje, i on smatra, da se radilo o samo jednom metku koji je prošao kroz ruku, koju je držao na prsima, probio grudnu kost i zaustavio se tik pred srcem.⁴⁸⁸

Nakon atentata, vlada je pokušavala prikazati taj događaj u beogradskoj Skupštini kao osobni zločin neuračunljiva čovjeka. No usprkos tome ostaje nepobitna činjenica da je smrtonosne hice ispalio čovjek odan kralju Puniša Račić. Puniša Račić je kažnjen za trostruko ubojstvo u skupštini samo sa 20 godina robije, što najrječitije govori o njegovoj ulozi.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ *Jutarnji list*, XVII, br. 5883., 23.VI.1928., 1., O atentatu: KULUNDŽIĆ, *Atentat na Stjepana Radića*, 364.-365.

⁴⁸⁸ MAČEK, *Memoari*, 113.

⁴⁸⁹ Donosim u prilogu suvremeni novinski izvještaj koji je priredio Josip Horvat: „Beograd, 20.VI. Sjednicu Narodne skupštine otvorio je dr. Perić u 11 sati. Odmah na početku SD koalicija protestira, što su radikalni poslanici Tomo Popović, Puniša Račić, Joco Selić i drugovi prijetili da će ubiti S. Radića.

Na zapisnik govori najprije Pucelj, a poslije njega Kosanović. Tu je došlo do prvih objašnjenja. Pribičević dovikuje ministru građevina Peri Markoviću:

– Nemojte neprestano suflirati, vi ste opstruirali protiv rođene zemlje na Krfu.

Pera Marković: Nije istina.

Pribičević: Dok ste bili u opoziciji stalno ste govorili o zapisniku.

Pera Marković: Govorio sam samo onda, kada sam imao pravo.

Dolazi do sukoba između demokratskog poslanika Vojvode Lune i Radićevaca. Luna prijeti Radićevcima i dovikuje im:

– Priđite k meni, ako smijete!

Poslanici iz opozicije rugaju mu se:

– Oho, to je Čaruga, on prijeti!

U dvorani nastaje buka. Predsjednik prijeti da će prekinuti sjednicu, ako se poslanici ne umire. Nakon ovoga Pribičević govori o zapisniku i protestira, što njegova izjava o Beogradskim konvencijama nije ušla u zapisnik.

– Ja hoću da konstatiram – veli Pribičević, – naše stanovište, naime da se konvencije ne mogu sada potvrditi, već da moraju opet doći pred Narodnu Skupštinu. Ako se želi njihova ratifikacija, treba da se oni rastave. Prema tome stojimo pred problemom ne samo ratifikacije Nettunskih konvencija, već i Beogradskih konvencija.

Poslije govora Pribičevića uzima riječ narodni poslanik SDK Maštrović. On protestira što u zapisnik nije unišlo da su Tomo Popović i Puniša Račić rekli na jučerašnjoj sjednici: »Ovdje će padati glave. Dok ne ubijemo Stjepana Radića ne će biti mira«. Svako od nas osjeća da se nalazimo u teškoj atmosferi, u kojoj se prijeti sa ubojstvom i to onih ljudi, koji predstavljaju najnapredniji i najbolji dio našega naroda, a to su Stj. Radić i Sv. Pribičević. Ja molim predsjednika Narodne skupštine, da tome stane na kraj. Jer ako pusti maha stvaranju takove psihoze, neka zna, da dolazi rasulo ove države. Jer ako nas ne bude u ovoj državi, bit će rasulo.

Pernar: Svi ovako misle kao Puniša Račić.

Nastaje graja.

Nakon ovoga uzima riječ Tomo Popović.

Tomo Popović: G. Stjepan Radić jučer u sjednici Narodne skupštine pravio je primjedbu na poslovnik i tražio prozivku, jer na ovoj strani nije bilo poslanika i on je pozvao narodne poslanike da vrše svoju dužnost. Jest, gospodo, narodni poslanici su i došli ovamo da vrše svoju dužnost i ja sam došao ovamo da vršim svoju dužnost narodnog poslanika, a nisam došao da gledam cirkus u Narodnoj skupštini. (Graja i protesti Seljačko-demokratske koalicije.) Govori g. Stjepana Radića toliko su bljutavi da se sa indignacijom preko njih prelazi. G. Stjepan Radić nema prava da poziva ni jednog poslanika da sluša njegove bljutave govore. (Graja i protesti Seljačko-demokratske koalicije.) Svačije pametne i razložne govore cijela Narodna skupština sa najvećom pažnjom sluša, ali lude govore Stjepana Radića koji pristojbe jednom kočijašu, sa kočijaškim vicevirna, ne mora Skupština da sluša. (Seljačko-demokratska koalicija lupa u klupe i ogorčeno protestira. Dr. Ivan Pernar: Bezobrazniče jedan! Stipe Matijević: Ovo je razbojnička špilja!)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Opominjem g. Tomu Popovića da upotrebljava pristojnije riječi. (Graja i protesti Seljačko-demokratske koalicije.)

Tomo Popović: Šta hoćete? Ja se vas se ne plašim! Ja ću da vam kažem to isto što sam i jučer kazao. Ja ću to da ponovim. Ja ću da kažem ono što mislim.

Dr. Ivan Pernar: Ti misliš da si na Kosovu, a ne u Narodnoj skupštini!

Tomo Popović: Ako vaš vođa, ako Stjepan Radić, koji bruka hrvatski narod, i dalje produži sa vrijeđanjem, ja vam jamčim, da će njegova glava pasti!

Burni, ogorčeni i žučni protesti sa lupanjem u klupe od strane SD koalicije. Mnogi poslanici SD koalicije prilaze predsjedničkom stolu i protestiraju.

Rude Bačinić: Jeste li čuli, predsjedniče, da će njegova glava pasti?

Dr. Ivan Pernar: To se ne smije događati u Skupštini. To je bezobrazluk.

Tomo Popović: Ja vam gospodo to kažem i ja od toga ne bježim. Ja vam to jamčim!

Dušan Bošković: Ne bojimo se mi od vas.

Ogorčeni i žučni protesti sa zaglušnom grajom i lupanjem o klupe od strane poslanika SD koalicije.

Tomo Popović: Zato neće biti krivac Srbija, neće biti krivi Srbi, nego ćete biti krivi vi, koji niste dresirani.

Sramota je, da takvi kakvi ste, da ste došli u Narodnu skupštinu.

Graja, protesti i lupa o klupe ne prestaju kod opozicije.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Molim gospodu za mir, da bi se mogao govornik čuti.

Tomo Popović (nastavlja): Mi ćemo vas naučiti pameti!

Dr. Ivan Pernar: Mi smo došli u razbojničku špilju, nakon toga mi vidimo, da smo u razbojničkoj špilji, mi nismo u parlamentu.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ja ne mogu da čujem, kad vas trideset lupa o klupe. (Graja, lupanje o klupe i objašnjenja među poslanicima ne prestaju. Glasovi kod opozicije: Opomenite govornika, da ne provocira.) Sa kakvim pravom tražite, da ja čujem, kad trideset vas lupa o klupe! Molim mir, gospodo. (Graja i dalje traje, poslanici Seljačko-demokratske koalicije lupaju o klupe.) Ja, gospodo, ne mogu da čujem govornika, kad vas trideset lupa o klupe.

Tomo Popović (nastavlja): G. Stjepan Radić je većinu nazvao stokom, a ja mu kažem da je on sa svojim nedresiranim i nevaspitanim poslanicima stoka.

(Protesti kod opozicije i glasovi: Zar predsjednik ne čuje šta govornik govori?!)

Predsjednik dr. Ninko Perić: Ja, gospodo, ne mogu da čujem govornika, kad vas trideset lupa o klupe, ništa nisam čuo, ali ću vidjeti, šta je tko od gospode poslanika kazao, pa ću prema tome i postupati; molim za mir, gospodo! (Graja i dalje traje.)

Prekidam sjednicu zbog nereda. Predsjednik dr. Ninko Perić: Nastavljamo rad, gospodo. Molim gospodu da zauzmu svoja mjesta. Ja sam, gospodo, prekinuo bio sjednicu Narodne skupštine uslijed velike graje i nereda, koji je nastao povodom govora g. Tome Popovića. Ja molim ovu gospodu narodne poslanike, da dopuste predsjedniku Narodne skupštine da može mirno čuti svakog govornika, a ja izjavljujem da sam uvijek gotov prema svakome bez razlike da primjenim kaznu prema poslovniku. Ali umjesto da pustite predsjednika Narodne skupštine da čuje šta govornik govori, vi upadate u riječ tako gdje ja nisam bio apsolutno u stanju da čujem šta on govori. Dakle ovoga puta ja sam bio prinuđen da uslijed te velike graje prekinem sjednicu. Vidio sam iz stenografskih bilježaka da je g. Toma Popović govorio prijeteće riječi i da je prema tome zaslužio da primjenim na njega kaznu po poslovniku. Ja sam g. Popovića opomenuo još u početku njegovog govora, a sad ponavijam i kažnjavam g. poslanika Tomu Popovića pismenom opomenom.

Ima riječ g. Puniša Račić radi ličnog objašnjenja, pošto je bio opomenut.

Puniša Račić: Ja sam tražio riječ da stavim primjedbu na zapisnik.

Predsjednik dr. Ninko Perić: Na zapisnik ne možete staviti primjedbu, jer je zapisnik primljen, ali vaše ime je spomenuto i možete na to da odgovorite. Imate za to pet minuta vremena. (Glasovi sa opozicije: Kad je primljen zapisnik?) Vi znate, gospodo, da se o zapisniku ne glasa, nego da se samo stavljaju primjedbe na zapisnik. Ja, kad sam iscrpio cijelu listu govornika, koji su se javili da stave primjedbu na zapisnik i pošto nije bilo više prijavljenih govornika, ja sam objavio prema poslovniku, da je zapisnik primljen. Prema tome ne može biti više riječi o primjedbama na zapisnik. Ima riječ g. Puniša Račić radi ličnog obavještenja.

Puniša Račić: Moram, gospodine predsjedniče, izjaviti moje žaljenje, što konstatujem da me smetaju, prije nego što sam ma šta kazao. (Sv. Pribičević: Ovdje se prijeti ubojstvom i to velim pred cijelim narodom, da konstatujem!) Gospodo narodni poslanici, moram da izjavim svoje žaljenje, što gospodin predsjednik oduzima riječ poslanicima, koji se revoltiraju na tako strašne psovke i što kažnjava i one, koji kažu bez ikakve uvrede, da će braniti svoju čast i ne kažnjava one, koji psuju poslanike i ruše ugled parlamenta. Ja žalim, gospodine predsjedniče, što vi sa toga mjesta tako štitite našu čast. Drugo, kad sam ja govorio ovdje, bila je sjednica prekinuta, bila je obustavljena, mi smo se svađali, psovke su padale sa jedne i sa druge strane, all svečano izjavljujemo, da ja i kad sam bio prost redov, nikada se nisam služio psovka i onda prirodno je, da ja moram da se bunim protiv užasnog psovanja, koje se čuje ovdje u našem parlamentu. Kad su govorili poslanici iz opozicije, počevši od g. Radića i g. Pribičevića, ja bez obzira na to što pripadam Radikalnoj stranci, kad mi se sviđalo, ja sam pljeskao. Ako je neko govorio sa strane vladine većine pa se meni to dopalo, i ako sam smatrao da je u

pravu, ja sam mu, razumije se, pljeskao. Kad je g. Toma Popović danas kazao da ne može da podnosi više ovakove psovke, i kad je on došao u ovaj dom da vrši svoju dužnost kao narodni poslanik i kao častan čovjek i kad je kazao da on ne može da dozvoli da se narodni poslanici nazivaju stokom, i izrazima koji ruše parlament i našu državu, i kad se je revoltirao i kazao da će takve uvrede prati svojom krvlju, ja sam mu pljeskao, jer mi se je dopalo takvo držanje Tome Popovića. (Dr. Pernar: Aha, u tom grmu leži zec! Pucelj: Sa takvim ljudima da sjedimo mi ovdje! Graja i protesti kod opozicije.) Kad bismo mi, gospodo narodni poslanici, bili jednoga mišljenja, jednakih pogleda na državu i društvo, mi onda ne bismo morali imati razna gledišta, ali vidite, gospodo, mi svi znamo zbog čega se razlikujemo; ali, gospodo, ono što mene naročito dira i kao građanina i kao poslanika, i što ja ne mogu nikako da gledam, to je sistematsko izazivanje koje se nama svima neprestano upućuje. I, gospodo, kad se to preko nas donosi u narod i kad se ruši naš ugled i pred našim narodom... (Graja kod opozicije. Dr. Pernar: Ovo je drskost, ovo nije dostojno čovjeka! – Graja.)

Predsjednik dr. N. Perić: Molim gospodo za mir. Dozvolite gospodo, da govornik dovrši, a ima kratko vrijeme, samo pet minuta.

Puniša Račić: Gospodo, otkako sam se ja umiješao u ljude, kad sam postao čovjek (smijeh), ja nisam nikada u svojem javnome radu izgubio iz vida ni jedan momenat da čuvam interese srpskog naroda, interese svoje otadžbine. Izjavljujem pred vama svima da nigda srpski interesi kad ne pucaju puške i topovi nisu više bili dovedeni u opasnost nego sada... (Graja.) I gospodo, kao Srbin i narodni poslanik kad vidim opasnost prema svojoj naciji i otadžbini otvoreno kažem, da ću upotrebiti i drugo oružje, koje treba da zaštiti interese srpstva... (Velika graja i protesti kod opozicije.)

Jakov Jelašić: Dakle mi mirno moramo gledati kako vi pljačkate.

Sv. Pribičević: Hoćete li da se i u Londonu čuje, da se ovdje prijete oružjem.

Dr. Pernar: Neka Europa čuje, kud su Hrvati i prečani došli. Neka Europa to čuje! (Graja.)

Predsjednik dr. Perić: Molim gospodina govornika da izvoli završiti. Molim gospodo za mir.

Dr. Pernar: Ne bi nam svijet vjerovao. (Graja.)

Puniša Račić: Ima nekoliko godina od kad je trebalo da se naša država konsolidira, kad je trebalo naš narod da iskoristi što je stekao u ratu svojim junaštvom i vjernošću prema saveznicima, dotle je jedan dio našega naroda upotrebljavao, što ga najgore kleveče, da smeta sređenje i izdaje interese našega naroda i sve naše države.

Velika larma.

Dr. Pernar: Opljačkali ste begove.

Puniša Račić silazi sa govornice : Tražim g. predsjedniče da ga kaznite ili ću ja da ga kaznim. (Graja i burni protesti.) Tko god bude pokušao da se stavi između mene i Pernara, poginuti će! (Velika larma.)

Predsjednik Perić: Prekidam sjednicu.

Naš parlamentarni izvjestitelj u Beogradu, koji je sinoć doletio aeroplanom, bio je prisutan zločinu izvršenom sa strane radikalnog zastupnika Puniše Račića nad hrvatskim zastupnicima i ovako opisuje taj krvavi događaj:

Atmosfera odmah u početku današnje sjednice bila je neobično burna. Sjednica je počela negdje oko 10 s. i odmah se primjetila velika nervoza ne samo na licima narodnih poslanika nego i predsjednika Skupštine i ministara, koji su bili prisutni.

Poslije govora g. Pribičevića nastala je velika graja i lupa. Čuju se izrazi iz grupe vladinih poslanika: „Opozicija spriječava rad”. Opozicioni poslanici revoltirani viču: „Nije istina. Vlada spriječava rad”.

Dolazi do užasne lupte i nereda, te predsjednik prekida sjednicu. Poslije prekida dobiva riječ Puniša Račić na lično objašnjenje. Nakon već opisanog incidenta, koji se dogodio za vrijeme govora Puniše Račića, u trenutku kada je Račić iz klupe na desnici došao na govornicu, mašio se rukom za džep gdje mu

2. Od atentata do raspada Kraljevine Jugoslavije

Nakon atentata Pernar, Grandić i Radić odmah su hospitalizirani te su je jedno vrijeme proveli u beogradskoj Općoj bolnici. Ranjene Pernara i Radića je osobno posjetio kralj Aleksandar.⁴⁹⁰ Primarijus bolnice, kirurg dr. Kostić je izjavio da je Pernarovo stanje bilo vrlo teško, a bilo kakva operacija mogla je povećavati pogibelj pa su liječnici smatrali kako je „najpametnije pustiti stvar kako jest, i čekati razvitak događaja.“ Dana 8. srpnja 1928. je napustio beogradsku bolnicu i zajedno sa Stjepanom Radićem i Ivanom Grandom otputovao u Zagreb. „Dočekalo ih je na kolodvoru i pred kolodvorom nekoliko desetaka tisuća ljudi koji su ih burno pozdravili.“⁴⁹¹ Pernar je izjavio kako se ranjeni zastupnici u beogradskoj bolnici „nisu

je stajao revolver i okrenuo se predsjedniku dru Periću izjavivši mu: „Ako me vi ne zaštitite, sam ću se zaštititi“.

Nastaje velika graja, a Puniša Račić, koji tvrdi da ga je Pernar uvrijedio, viče: „Tko stane između mene i Pernara ubit ću ga!“ U tom momentu on je zbilja potegao revolver. Ministar Vujičić, koji sjedi iza njega u ministarskoj klupi, hvata ga za ruku u nakani da ga spriječi da puca. U istom momentu priskoči i Obradović, ali Račić fizički silno jak čovjek odgurne ruku Obradovića i strahoviti pucanj iz parabeluma odjeknuo je u dvorani.

Prvi hitac pogodio je Pernara i to jedan centimetar iznad srca. Pernar se u tom momentu srušio na klupu, poslanik Grandić skače da zaštiti Stjepana Radića, Basariček preko stenografskog stola juri prema Radiću. Račić se munjevitom brzinom okreće i sa jednim metkom pogađa Basaričeka u slabine. Hitac je izašao na lijevu lopaticu. Basariček također odmah pada. Puniša Račić puca dalje sa stoičkom mirnoćom i pogađa poslanika Grandu u ruku, koji je svojim tijelom štutio Stjepana Radića. Čim je Grandić pao, Radić je ostao nezaštićen u klupi, te Račić ispaljuje na njega hitac, koji ga pogađa u trbuh. Kad je to vidio Pavle Radić skače prema Puniši Račiću. Račić dobacuje nešto Pavlu Radiću, izgledalo je kao da mu kaže: „Tebe sam tražio!“ Te sa petim metkom pogađa smrtonosno Pavla Radića i to jedan centimetar ispod srca. Pavle je odmah pao na zemlju. Nakon toga potrčalo je nekoliko liječnika poslanika i priskočilo u pomoć ranjenima. Stjepan Radić išao je neko vrijeme do hodnika sam, tu je posrnuo i srušio se, te su ga njegovi poslanici prvim autom prevezli u bolnicu. Ministri koji su bili u klupama, od koji su neki sagnuli glave pod klupe kao i veći dio poslanika ostali su zapanjeni, tako da je Puniša Račić nakon krvavog djela s revolverom u ruci išao iz Skupštine kroz ministarsku sobu. U skupštinskoj dvorani ostali su ležati Pavle Radić i Basariček, dok su ranjenici izneseni napolje. Grandić kojeg je rana jako bolila lagano je stenjao. Basariček je ležao između stenografskog stola i prvih poslaničkih klupa. Odmah kraj njega ležao je Pavle Radić, prema malom izlazu koji dijeli ljevicu od desnice. Njega su poslanici SDK iznijeli u kola za spasavanje, a posljednji je iznesen Basariček, kod kojega je liječnik, koji je došao odmah iz bolnice mogao da konstatira samo smrt. Pavle Radić je ležao u dubokoj nesvjestici, te je iznesen u ambulatna kola i odvezen u bolnicu gdje je u 12 sati i 10 minuta izdahnuo. Stjepan Radić je odmah čim je u bolnicu prenesen operiran, te kako liječnici izjavljuju njegovo stanje nije teško i crijeva mu nisu povrijeđena. Jedino je opasnost obzirom na njegove godine da će ovakovu jednu tešku povredu dosta teško preboljeti.“ Josip, HORVAT, *Politička povijest Hrvatske 2.*, Zagreb, 1989., 339.-343.

⁴⁹⁰ MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 244.

⁴⁹¹ MAČEK, *Memoari*, 113, 114.

osjećali kao kod kuće, a da je on, čim je prešao u Zemun, osjetio posebno čuvstvo koje je jednako onome kad se čovjek oslobodi robije.“⁴⁹²

Predsjedništvo zastupničkog kluba Hrvatske seljačke stranke „u zastupstvu Hrvatskog naroda“ u neposrednom razdoblju poslije atentata u beogradskoj Skupštini i smrti Stjepana Radića 8. kolovoza, uputilo je 20. kolovoza 1928. Ivana Pernara zajedno s Jurjem Krnjevićem na konferenciju Interparlamentarne unije u Berlinu kako bi pred javnim mnijenjem kulturnog svijeta zastupali stajalište hrvatskog naroda.⁴⁹³ Izvršni odbor Seljačko-demokratske koalicije podržao je taj čin te donio rezoluciju kojom beogradskoj skupštini nije priznao pravo predstavljanja Kraljevine SHS.⁴⁹⁴ Juraj Krnjević i Ivan Pernar odmah po dolasku u Berlin novinskoj agenciji *Telegraph Union* dali su izjavu u kojoj su naveli:

1. Da delegati krnje Narodne skupštine Kraljevine SHS nemaju pravo sudjelovati na konferenciji Interparlamentarne unije zato jer je u toj Skupštini izvršen atentat na hrvatske zastupnike;

2. Da krnja skupština Kraljevine SHS iz Beograda „nema pravo da zastupa hrvatski narod;

3. „Da će hrvatski narodni zastupnici punom energijom nastaviti provoditi politiku Stjepana Radića“;

4. „Da Stjepan Radić nikada nije bio neprijatelj Srba, a krajnji cilj njegovih sljedbenika, okupljenih u HSS-u, koji je politički reprezentant hrvatskog naroda, da ujedini cijeli hrvatski narod u granicama državne zajednice na bazi slobodne Hrvatske kraj slobodne Srbije.“

Utaoč tome, beogradska je skupština nastavila zasjedati bez hrvatskih predstavnika.⁴⁹⁵ Takva samostalna akcija HSS izazvala je negodovanje u redovima Samostalne demokratske stranke, a sve je završilo tako da je SDS na sjednici vodstva koalicije održanom 23. kolovoza 1928. u Ljubljani odobrila taj korak HSS-a. Prije ljubljanske konferencije održan je pripremni sastanak u Zagrebu na kojem je bio nazočan i Pernar.

U vremenu oporavka nakon ranjavanja Pernar je dao intervju novinaru talijanskog lista *L'Ambrosiano*. Razgovor je bio upriličen u okolici Beča u Austriji i navodno objavljen 28. rujna 1928. U tom je intervjuu Pernar iscrpno pokazao i objasnio uzroke napetih političkih odnosa u Kraljevini SHS koji su rezultirali atentatom u beogradskoj skupštini. Pernar je, uz ostalo, jasno iskazao svoje viđenje eventualnog odvajanja Hrvatske od Kraljevine SHS: „Historijska Hrvatska ne može biti raščlanjena, on je jedna organska cjelina, ima vlastitu ekonomiju. Mi se ne bojimo amputacije čitave Hrvatske, i kada bi ista došla to bi bio dan velikog veselja. S

⁴⁹² MUŽIĆ, 251.

⁴⁹³ *Vođa govori. Ličnost, izjave, govori i politički rad vođe Hrvata Dra. Vladka Mačeka*, (sabradio i uredio: Mirko Glojnarčić), Zagreb, 1936., 70.-71.

⁴⁹⁴ Franjo, TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, 1, Zagreb, 1993., 542.-543.

⁴⁹⁵ Ivo, PERIĆ, *Vladko Maček. Politički portret*, Zagreb, 2003., 129.

obzirom na našu prošlost, imamo sigurnost da smo gospodarski kadri živjeti o sebi.“ Takvo se njegovo gledanje izravno protivilo srbijanskom viđenju odnosa unutar zajedničke države.⁴⁹⁶

HSS i Samostana demokratska stranka su nastojale što tješnje povezati Hrvate i „barem one Srbe koji žive u Hrvatskoj“, stoga su njihovi predstavnici krenuli među narod. Jedna od velikih zajedničkih skupština je održana u Sisku, 22. listopada 1928., a na njoj su pred više desetaka tisuća ljudi uz Ivana Pernara govorili Vladko Maček, Svetozar Pribičević i Josip Predavec.⁴⁹⁷ Tadašnje Pernarovo kretanje iz 1928. po gradu Sisku i okolici je bilo sustavno praćeno od strane redarstva.⁴⁹⁸ Potkraj prosinca 1928. realizirana je odluka križevačkog Gradskog zastupstva kojom je Ivan Pernar proglašen počasnim građaninom Križevaca, zajedno s Marijom Radić i Ivanom Grandom.⁴⁹⁹ „Od tog vremena dr. Pernar bazira svoju popularnost na tome „što nosi kuglu pod srcem“. Na tome i na svom starijem članstvu u vodstvu stranke zasnivao je dr. Pernar svoja prava u stranci.“⁵⁰⁰

Kralj Aleksandar je 6. siječnja 1929. uveo diktaturu, te je do kraja siječnja raspuštena Hrvatska seljačka stranka, a njene prostorije zapečaćene. Od tada su se stranački prvaci Seljačko-demokratske koalicije sastajali samo u privatnim stanovima, kao što je to bilo početkom proljeća u stanu Josipa Torbara, gdje su bili nazočni Pernar, Maček, Krnjević, Košutić, Trumbić, Vilder i Demetrović.⁵⁰¹ Pernarov rad je i dalje praćen pa 1929. kotarsko poglavarstvo u Zagrebu šalje velikom županu Zagrebačke oblasti izvještaj o održavanju sastanaka Ivana Pernara.⁵⁰² Iz iste godine je sačuvan izvještaj IV. armijske oblasti velikom županu Zagrebačke oblasti o gostovanju pjevačkog društva *Sljeme* u Brodu s kojim je išao i Ivan Pernar pa su posumnjali da bi to moglo imati politički karakter.⁵⁰³

Početkom travnja 1929. po nalogu predsjednika vlade Petra Živkovića počeo je strogi nadzor prvaka HSS-a te drugih oporbenih stranaka i opcija. Između ostalih, policija je pratila Ivana Pernara. Osim toga bio je kontinuirano izložen raznolikom kažnjavanju i za male, skroz neznatne prijestupe. U odnosu na druge oporbene političare koje su policajci pratili, on je stalno izazivao policiju te uspješno bježao njihovom nadzoru. Nije se pokoravao unatoč represivnim mjerama režima. Stoga je u ožujku 1930. šef zagrebačke policije Janko Bedeković predložio upravi

⁴⁹⁶ Zlatko, BEGONJA, Ivan Pernar o hrvatsko-srpskim odnosima nakon atentata u Beogradu 1928. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 51 (2009), 203.-218.

⁴⁹⁷ PERIĆ, *Vladko Maček. Politički portret*, 129.

⁴⁹⁸ HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva 1919-1941 (Grupa VI), br. 214.

⁴⁹⁹ PERIĆ, *Vladko Maček*, 136.

⁵⁰⁰ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 3.

⁵⁰¹ Mirko, GLOJNARIĆ, *Borba Hrvata. Kronika dvaju desetljeća političke povijesti (1919-1939)*, Zagreb, 1940., 52.

⁵⁰² HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva 1919-1941. (Grupa VI), br. 235.

⁵⁰³ HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva 1919-1941. (Grupa VI), br. 279.

Savske banovine da se Pernara internira pri tome navodeći kao razlog da je ovaj kao Radićev miljenik često dolazio u doticaj s narodom jer u njegovu odvjjetničku pisarnicu dolaze brojni seljaci i građani, a pokušao ga je povezati i s akcijama omladinaca u vezi s bacanjem bombi po Zagrebu u jesen 1929. te s navodnim atentatom na vlak kojim je krajem iste godine trebala otputovati delegacija zagrebačkih građana u Beograd. Napao ga je zbog njegovog zastupanja hrvatske ideje, zalaganja za isticanje hrvatske zastave u svečanim prigodama, zbog svakodnevnih kontakata s drugim oporbenim političarima itd. No ministarstvo unutarnjih poslova odložilo je Pernarovu internaciju te naložilo da ga se i dalje nadzire. Prema istraživanjima Bosiljke Janjatović do prosinca 1930. protiv njega podnesene su četiri prijave radi vrijeđanja vlasti.

U policijski zatvor je odveden 10. prosinca 1930. kako bi odslužio zatvorsku kaznu u trajanju od 56 dana. U zatvoru su se stražari loše odnosili prema njemu pa je povremeno štrajkao glađu. Poslije je osuđen i po peti puta. Kada je, na kraju završio u bolnici, tu je boravio pod policijskom kontrolom. Njegov se slučaj namjerno odugovlačio sve do rujna 1931. godine. Tek krajem 1931. policija je dokumentaciju o Pernaru poslala Sudbenom stolu u Zagrebu. Sudbeni stol je u ožujku 1932. ocijenio, da dokumentacija za djela koja mu se stavljaju na teret, nije dovoljna za pokretanje sudskog postupka. Pernar je na kraju kažnjen s mjesec dana zatvora i globom u visini 2000 dinara i to zbog toga jer je tvrdio da je optužnica protiv potpredsjednika HSS-a Josipa Predavca izmišljena. Nakon kratkog vremena provedenog na slobodi, Pernar je ponovo uhićen i stavljen u istražni zatvor 5. listopada 1932. ovaj puta je optužen da je s još nekoliko ljudi dijelio letak u povodu krvoprolića koje su u selu Braslovlju kraj Samobora napravili žandari.⁵⁰⁴

Prema istraživanjima Stipice Grgića, jednom prilikom je Pernar zamolio agenta koji ga je pratio da pričekna njegovo društvo i njega kod susjednog ugostiteljskog objekta jer su tamo odlučili nastaviti sa svojom zabavom. „Ivan Pernar, jedna od žrtvi revolvera Puniše Račića, bio je možda i najveći „fakin“ među praćenim hrvatskim političarima. Kao i Vlatko Maček uživao je u jutarnjim posjetima brijačnicama (najčešće brijačnici Frković u Preradovićevoj ulici). Zatim je nakratko odlazio u svoju odvjjetničku kancelariju, da nešto obavi, oko podneva bi se sastajao s drugim istaknutim političarima koji su također bili praćeni (svima koje se pratilo, vrijeme oko podneva je bilo nekako standardno za ovakve povremene sastanke. Sastanci su se odvijali na ulici ili u nekom objektu). U popodnevним satima bi navraćao do „Velike kavane“ gdje je dosta često, u društvu istaknutih zagrebačkih gospodarstvenika (dr. Mintasa, dr. Junga, itd.) kartao do večeri. Često je u društvu svoje sestre, žene i sestrihog muža, šogora i kasnijeg ministra Josipa Torbara (s kojim je i kupio kuću u Gajevoj ulici), večeri provodio sve do ranih jutarnjih sati po gostionicama kao što su otmjene kavane, hotel „Esplanade“ do ugostiteljskih objekata kao „Gradski podrum“, gostiona „Bakalaru“, „Gašpić“, „Kovač“, „Novosel“, restoracije „Kolo“, čuvenog „Lovačkog roga“, vinotočja „Pajtler“, i mnogih drugih. Pernar je osim dužeg

⁵⁰⁴ Bosiljka, JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, 263., 267.-268.

zadržavanja po kavanama bio poznat po tome, da s vremena na vrijeme predvečer pobjegne (najčešće taksijem) svojim pratiteljima. Kasnije bi se redovito vratio kući pa se nastojalo proniknuti gdje je otišao, ali bez rezultata.“ Prema zapisima agenata koji su ga pratili vidi se i da je Pernar imao običaj kupovati na tržnici, a posebno je volio tropsko voće. Postoji i podatak da je s obitelji posjećivao brata koji je živio u okolici Zaprešića kao i niz drugih pojedinosti.⁵⁰⁵

U kotaru Sisak je 1932. bila uspostavljena tajna organizacija koju je vodio Ivan Pernar, a vlasti su imale podatke da su njezini članovi pripremali napad na žandarmerijske postaje te planirali zauzeti državne zgrade. Radilo se o organizaciju koju se može smatrati prethodnicom Seljačke zaštite.⁵⁰⁶ Pernar je dolazi u Sisak i kasnije, kao primjerice 1935. godine.⁵⁰⁷ Prema mišljenju Zvonimira Kulundžića, u vrijeme kada je Vladko Maček u travnju 1933. bio osuđen na trogodišnju robiju, imenovao je Pernara svojim zamjenikom.⁵⁰⁸ To nije točno jer je u vrijeme zatvoreništva, Mačeka zamjenjivao Josip Predavec koji se prema Mačekovim uputama o sve-mu morao konzultirati s Antom Trumbićem. Nakon Predavčevog ubojstva Trumbić je postao najvažnija osoba u upravljanju poslovima stranke, tj. „na neki način Mačekov zamjenik.“⁵⁰⁹

Protiv Pernara i suradnika javna rasprava kod Državnog suda za zaštitu države započela je 6. ožujka 1933. godine. Pernar je 14. ožujku 1933. bio osuđen na godinu dana strogog zatvora,⁵¹⁰ a kaznu je izdržavao u kaznionici u Sremskoj Mitrovici,⁵¹¹ gdje se susreo s Mačekom i brojnim HSS-ovcima.⁵¹² Kaznu nije odslužio u cijelosti jer je bio oslobođen. Postoji podatak da je u jesen 1933. boravio u Zagrebu gdje ga je kontaktirao izaslanik Bogoljuba Jevtića koji je želio formirati vladu čiji bi jedan od zadataka bio rješavanje hrvatskog pitanja u okviru postojećeg državnog uređenja. Pernar je zajedno s Antom Trumbićem i Jakovom Jelašićem

⁵⁰⁵ Stipica, Grgić, Svakodnevni život istaknutih zagrebačkih političara početkom šestosiječanjske diktature, <http://povijest.net/svakodnevni-zivot-istaknutih-zagrebackih-politicara-pocetkom-šestosijecanjske-diktature/>. (8.1.2017.)

⁵⁰⁶ Sabrina, P. RAMET, Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji, *Časopis za suvremenu povijest*, 1 (2011), 142., Željko, KARAULA, *Mačekova vojska. Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*, Zagreb, 2015., 78.

⁵⁰⁷ HDA, Politička situacija 1910-1940 (Grupa XXI), br. 4337.

⁵⁰⁸ KULUNDŽIĆ, Dr. Ivan Pernar, 117.

⁵⁰⁹ Ljubo, BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja 1*, Zagreb, 1974., 103.

⁵¹⁰ HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 524.

⁵¹¹ Primjer represivnog odnosa režima prema Ivanu Pernaru je znakovit za obračun s hrvatskom oporbom. U vrijeme šestosiječanjske diktature bio je izložen svakodnevnim policijskim pritiscima, suđenjima i progonima s ciljem da ga se pod svaku cijenu ukloni iz političkog života. Bosiljka, JANJATOVIĆ, Ivan Pernar, policijski progoni i suđenja 1929-1934., *Zaprešićki godišnjak 1993*, Zaprešić, 1993, 80., Bosiljka, JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, 284.

⁵¹² MAČEK, *Memoari*, 151.

procijenio da su iz Beograda tim razgovorima pokušali dobiti na suradnju dio vodstva HSS-a. Iz dvora su početkom studenoga ostvarili kontakt s Pernarom, a u prosincu iste godine ga je posjetio političar Danilo Dimović koji mu je spomenuo da bi Pernar eventualno mogao biti pozvan u audijenciju kod kralja. Pernar je tražio savjet od Trumbića što napraviti ako ga kralj pozove u audijenciju, na što mu je ovaj savjetovao da se pismeni poziv kralja ne može odbiti. Nakon toga je Pernar kontaktirao Mačeka koji se složio s time što je ranije rekao Trumbić.⁵¹³

Opet je uhićen početkom 1934. godine, kada je optužen da je u svojoj odvjetničkoj pisarnici sastavio te financijski pomagao objavljivanje letka „Hrvatski seljački narode“ u kojem je opisan neravnopravni položaj Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji te osudu i zatvoreničke dane Vladka Mačeka. Protiv Pernara je optužnica ponovo podignuta 25. lipnja 1934. pred Sudbenim stolom u Zagrebu, premda se on još od početka godine nalazio u zatvoru. Iako su ga branili vrsni odvjetnici iz Zagreba i Splita, Pernar je 11. rujna 1934. osuđen na dvije i pol godine strogo zatvora.⁵¹⁴ Nije poznato kada je točno pušten iz zatvora u kojem se vjerojatno nalazio još u veljači 1935.⁵¹⁵ U studenom 1935. Pernar je izvijestio bana Kostrenčića da su četnici navodno planirali atentat na Mačeka „prigodom žalobnih svečanosti na grobu Stjepana Radića.“⁵¹⁶

Činjenica je da je Pernar represivnim mjerama bio uspješno privremeno udaljen iz političkog života, u koji se vratio po održavanju kazne, kada su političke prilike bile bitno izmijenjene, no u manjem obimu u odnosu na svoju političku aktivnost iz vremena prije atentata. Tako se primjerice tijekom govora u Žumberku 12. srpnja 1936. osvrnuo na značenje hrvatskih simbola (zastave i grba) te izjavio kako je diktatura: mislila kako hrvatski seljak ne zna, da ima svoju narodnu zastavu. To vrijeme „strahovlade pokazalo je, da hrvatski seljak zna, koja je njegova zastava, a svaka druga da mu je tuđa. Tuđa je zastava znak tuđeg gospodstva, rekao je hrvatski seljak i zašto Hrvatima uvijek drugi gospodari, kao da su Hrvati baš najgorji i najzadnji ljudi na svijetu. Zato hrvatski seljak nije prezao u vrijeme diktature, da svoju zastavu vješa svuda na najvišim vrhuncima i vršcima drveća i na smrtonosnim električnim vodovima, izlažući se bijesu pobijesnile žandarmerije i očitaj smrti...“ te naglasio kako je diktatura „samovlada, odnosno strahovlada zabranila ... zastavu i hrvatski grb, brisala je i izkrivila hrvatsku povijest: jednom riječi preduzela si zadaću – hrvatski narod uništiti i izbrisati sa lica zemlje.“⁵¹⁷

⁵¹³ BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, knj. 1, 100.-103.

⁵¹⁴ JANJATOVIĆ, Ivan Pernar, policijski progoni i suđenja 1929-1934., 80.

⁵¹⁵ BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, knj. 1, 180.

⁵¹⁶ KARLAULA, *Mačekova vojska. Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*, 274., bilj. 787.

⁵¹⁷ Govor hrvatskog narodnog zastupnika dra Ivana Pernara u Žumberku (12. srpnja 1936.), *Evolucija*, (Zagreb), god. IV., sv. 6-7-8, lipanj-srpanj-kolovoz 1936., 384., Mario, JAREB, Blagoslov hrvatske zastave u Mariji Bistrici 3.11.1935. kao ogledalo odnosa jugoslavenskih vlasti i Katoličke Crkve prema hrvatskim nacionalnim simbolima u drugoj polovici tridesetih godina 20. stoljeća, *Milosti puna. Glasilo svetišta Majke Božje Bistričke*, god. XVI, 46., 2010., 35.

Pernar je obilazio Hrvate u Bačkoj nastojeći pomoći u organiziranju Hrvatske Republi- kanske seljačke stranke. Tako je 1923. nastojao pridobiti seljake u okolici Subotice, no zbog straha od represija vlasti rezultati su izostali.⁵¹⁸ Ponovo ga nalazimo u Bačkoj kao izaslanika predsjednika HSS-a Mačeka, kada je govorio u Subotici 14. kolovoza 1936. na proslavi 250-te godišnjice dolaska jedna grupe Bunjevaca. U časopisu *Obitelj* je zapisano da su Pernara naj- svečanije dočekali.⁵¹⁹ On je tom zgodom izjavio: „Hvala vam, hrvatska bunjevačka braćo, za ovaj doček! Nije vas amo dotjerala sila, nego Bog i duša. Vama, koji ste ovdje starosjedioci, koji ste ovaj hrvatski grad Suboticu podigli, došao sam po želji dr. Vladka Mačeka. Ne ide pravica i sloboda sama po svijetu, nego se za pravicu i slobodu treba boriti. Ne borimo se zato da bilo kome učinimo nepravdu, nego se borimo za svoje pravo, da unutar ove države budemo slo- bodni na svojoj hrvatskoj zemlji.“⁵²⁰

Iz pozicije vlasti su smatrali kako je Pernar blizak frankovcima⁵²¹ te da ga je Maček zbog toga namjerno gurnuo u sukob s njima. Takva Pernarova aktivnost nije mogla proći nezapaže- no od vlasti pa je upravnik grada Beograda u kolovozu 1936. napisao: „Političkim krugovima u Hrvatskoj palo je u oči, što je dr. Maček izabrao baš dr. Pernara, da otpočne borbu sa fran- kovcima i to zbog toga, što su frankovci smatrali dr. Pernara, kao najbližeg njima. Međutim to je bio baš razlog da mu je Maček podelio tu ulogu. U početku Dr. Pernar nije želeo da se ovoga primi, kad mu je to bilo predloženo, ali pošto je taj predlog docnije dobio formu naređenja, dr. Pernar se pokorio. Dr. Maček mu je dao i konkretne instrukcije šta treba da kaže i kako treba da razvije svoju akciju Posle istupanja dr. Pernara nastala je otvorena borba između frankovaca i pristalica dr. Mačeka. Ta će se borba razvijati sve više, jer je dr. Maček rešen da sa njima do kraja prečisti. On smatra, da su oni u nekoliko zastupljeni u varošima i zbog toga treba da se njihova akcija onemogućí, kako ne bi dobili uticaj u selima.“⁵²²

Pernar je 1936. zastupao i beskompromisan stav prema komunistima, a to je proizlazi- lo iz toga što je HSS polazio od toga da je ta stranka predstavnik čitavog hrvatskog naroda, prvenstveno jer je „seljački narod“ bit toga naroda. HSS je poveo javnu kampanju protiv Kom- unističke partije i zbog toga jer se pribojavao porasta utjecaja KP, te je u vodstvu HSS-a sve

⁵¹⁸ Robert, SKENDEROVIĆ, Mario, BARA, Pogled prema istoku: djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Baranji, Bačkoj i Banatu, *110 godina Hrvatske seljačke stranke (zbornik radova)*, Zagreb, 2015., 479.

⁵¹⁹ Najveća dosadašnja proslava bunjevačkih Hrvata u Bačkoj, *Obitelj: ilustrovani tjednik*, 30.VIII.1936.

⁵²⁰ Stevan, MAČKOVIĆ, Proslava 250. obljetnice doseljavanja veće skupine Bunjevaca (1686-1936), *Hrvatska revija* 3., 2005., 51.-52.

⁵²¹ Termin „frankovci“ u to se vrijeme koristio za radikalne hrvatske nacionaliste.

⁵²² Ljubo, BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 3., Zagreb, 1990, 28. Zanimljiv je i spis Ivana Pernara, *Nasljednici Puniše Račića: velikosrpski beogradski „Balkan“ i „Danica“ Joe Matošića na istoj liniji, odnosno na koji način hoće „ustaša“ Joe Matošić, da ga beogradska vlada pusti iz zatvora*, Zagreb, 1937.

više do izražaja dolazila skupina koja je bila protiv bilo kakvog kompromisa.⁵²³ Pernar je 1937. izjavio: „Ta crvena zastava, koja se nameće svijetu iz Moskve, nije naša zastava. Ona znači rat svemu onome što je hrvatsko, svemu onome što je seljačko“,⁵²⁴ što jasno ukazuje na Pernarov antikomunizam. Stoga nije slučajno da je u novinama *Proleter* Josip Broz Tito 5. svibnja 1937. napisao: „Kada danas razni Stepinci, Pernari, Jelašići i ostali dižu hajku na komuniste, to ne znači ništa drugo doli raščišćavanje puta u Beograd, na ministarske stolice i pripremu kapitulacije hrvatskog naroda pred beogradskim vlastodršcima.“⁵²⁵

Početak siječnja 1937. Pernar je sa tadašnjim ministrom socijalne politike Dragišom Cvetkovićem odigrao važnu ulogu u pripremama sastanka između Vladka Mačeka i predsjednika vlade Milana Stojadinovića. Sastanak se održao 16. siječnja kraj Brežica. No taj sastanak nije donio rezultate oko rješavanja hrvatskog pitanja.⁵²⁶ Nakon toga je Pernarov govor u Gornjem Rajiću⁵²⁷ pokvario dobro raspoloženje koje je u javnosti vladalo nakon sastanka između Mačeka i Stojadinovića. Postoje dva izvještaja bana Ružića koji govore o odnosima između Pernara i Mačeka. U prvom izvještaju je zabilježeno kako je Pernarov govor u Gornjem Rajiću stvorio „izvesnu zabunu, odnosno pokvario je dobro raspoloženje političkih krugova i donekle javnosti, koje je vladalo neposredno iza sastanka u Brežicama. Tim povodom komentari su dosta oskudni, jer se još nezna za tačan tekst Pernarovog govora, ali se zna da je govor bio oštar i borben, i da se je dr. Pernar izjasnio za koncentracionu ili neutralnu vladu, koja bi imala provesti izbore po novom oktroisanom izbornom zakonu, daklem, drugim rečima izjasnio se protiv saradnje sa današnjom vladom. Kako je dr. Pernar govorio neposredno iza sastanka u Brežicama u svim upućenim krugovima tom govoru pripisuje se naročita važnost i smatra se da je sve unapred spremljeno i da je sam dr. Maček ovlastio dr. Pernara da govori u tom smislu, odnosno da se govor dr. Pernara ima smatrati kao odgovor dr. Mačeka na predloge g. Predsednika vlade.“ U drugom banovom izvještaju od 25. siječnja 1937. piše: „Dr Maček nije kako se ranije držalo ovlastio dr Pernara da na skupštini u Gornjem Rajiću prošle nedjelje govori u njegovo ime, već da je dr Pernar istupio na svoju ruku. Smatra se da je ova tvrdnja dr Mačeka verovatna jer da je poznato da su odnosi između ove dvojice dosta zaoštreni, te da dr Maček još nikada do sada nije ovlastio dr Pernara u njegovo ime.“⁵²⁸

⁵²³ Ivan, JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1941*, Zagreb, 1972., 73.

⁵²⁴ Mile, KONJEVIĆ, *Radnički pokret u Slavoniji 1929-1941*, Slavonski Brod 1981, 197., KARAULA, *Mačkova vojska. Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*, 331.

⁵²⁵ Josip, BROZ TITO, *Izbor iz djela, 3, Nacionalno pitanje i revolucija*, Sarajevo, 1977., 27.

⁵²⁶ BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, knj. 1, 200.-201., MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, n. dj., 353.

⁵²⁷ HDA, fond 1353, Građanske stranke i društva 1919-1941. (Grupa VI), br. 626.

⁵²⁸ BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, knj. 1, 208, 215.

Dragiša Cvetković je zadržao kontakte s Pernarom. Krajem siječnja 1938. Cvetković je u pismu predsjedniku vlade Stojadinoviću napisao o dužem razgovoru s Pernarom u kojem javlja da HSS-ovi prvaci inzistiraju na audijenciji kod kneza Pavla jer vjeruju da samo on može pravilno riješiti hrvatsko pitanje. Cvetković je napisao kako je njegovo mišljenje: „da bi trebalo omogućiti audijenciju dr Mačeku, Pernaru i Košutiću ali tek u toku druge polovine februara.“⁵²⁹

Pernar je u izbornoj 1938. godini bio aktivan na više mjesta, npr. u Varaždinu, Pakracu i Ludbregu.⁵³⁰ Na putovanju prema Varaždinu, u veljači 1938. Pernar se kratko zaustavio u Lepoglavi i „među inim posjetio je političke kažnjenike. Dr. Pernar nije davao nikakvih izjava, jedino se vidjelo da je veoma dobro raspoložen.“⁵³¹ Hinko Krizman je u studenom 1939. u dnevniku zabilježio: „U Zagrebu. Razgovori s R(udolfom) Hercegom i Dr. Pernarom. Potonji želi stroge mjere radi izgreda i ubojstva.“ Ova izjava ukazuje da je Ivan Pernar bio nezadovoljan s djelatnošću Hrvatske seljačke zaštite.⁵³²

Komunisti su protiv Pernara usmjeravali propagandni rad u njegovom izbornom kotaru Ludbreg, u kojem je kao zastupnik naslijedio Jakova Jelašića (umrlog 12. ožujka 1938.). Komunističke novine *Vjesnik* pišu kako je Pernar 15. rujna 1940. posjetio svoj izborni kotar gdje je održao nekoliko sastanaka. U selu Kuzminec kad su mu seljaci govorili „da je strašna skupoća i život još teži nego prije, nazvao ih je komunistima... Kad je vidio da je dolijao, pokupio se i otišao u Ludbreg, ali i tamo se slabo poveo.“ Na kraju članka piše: „kako saznajemo, pričao je među svojim: gotovi smo u ludbreškom kotaru, crveni su prodrli.“⁵³³ Dodatni je problem bio u tome što je na lokalnim izborima u Ludbregu pobijedila lista koju su inicirali komunisti, a koju je nosio nestranački Ljudevit Vrančić. Na njoj su se kandidirali i neki članovi HSS-a čime su pokazali nezadovoljstvo politikom svog zastupnika Pernara, ali i predsjednika HSS-a Mačeka.⁵³⁴ Prema svjedočanstvu komuniste Vlade Mađerića, Pernar se krajem 1940. i početkom 1941. nije smio „pojavit u selima Poljanec, Sv. Petar, Slanje, Martijanec, Hrženica, Bolfan iz bojazni da će ga ljudi tamo otvoreno i javno raskrinkati kao političkog špekulanta i fašistički nastrojenog demagoga. S tom namjerom upravo on je bio i pozivan više puta u spomenuta sela. No umjesto da se odazove, on je uvijek radije održavao sastanke i dogovore samo sa svojim najvjernijim kortešima, i to tamo gdje je bilo najsigurnije.“⁵³⁵

⁵²⁹ BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, knj. 1, 342.

⁵³⁰ HDA, fond 1353., Građanske stranke i društva 1919-1941. (Grupa VI), br. 767, 768, 1005.

⁵³¹ *Hrvatsko jedinstvo*, br. 19., 19. II.1938., 7.

⁵³² *Hinko Krizman. Dnevnik (1937-1941). Život u politici* (ur. Željko Karaula), Bjelovar-Varaždin, 2014., 142., KARAULA, *Mačkova vojska. Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*, 250.

⁵³³ Vladimir Stopar (priređio), *Politički Vjesnik. Vjesnik radnog naroda 1940-1941.*, Zagreb, 1965., 214.

⁵³⁴ Ivan, JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1941.*, Zagreb, 1972., 295.

⁵³⁵ Vlado, MAĐARIĆ, *Revolucionarne tradicije i razvoj modernog naprednog i revolucionarnog pokreta u bivšem kotaru Ludbreg do 1941. godine, Ludbreg* (monografija), Ludbreg s.a., 300.

Bez ikakvih dokaza jugoslavenska tajna služba nakon rata probala je dužnosnike HSS-a optužiti za korupciju: „Kao i ostali ministri HSS-a, tako i dr. Torbar u to vrijeme razvija korupciju i omogućuje svome pašancu dr. Pernaru da se koristi njegovim položajem ministra. Učestale su svakodnevne intervencije za razne molbe, žalbe, itd., koje se putem Torbara rješavaju povoljno za stranke, a dr. Pernar se materijalno koristi, naplaćujući od svake stranke povećane iznose, koje tada dijeli sa dr. Torbarom. Upravo u to vrijeme i jedan i drugi upuštaju se u kupnju većeg kompleksa zemljišta, imanja i kuća, kako u samom Zagrebu, tako i okolici. Kao ministar pošta počeo je sa gradnjom zgrade za poštu, koju nije dovršio, a koliko se kod toga materijalno okoristio, nije poznato.“⁵³⁶

Zahvaljujući svojim sposobnosti, ali i aktivnom radu Pernar je pred Drugi svjetski rat postao novi član užeg vodstva HSS-a.⁵³⁷ Inače je poslovima HSS-a u dogovoru s Mačekom, rukovodio potpredsjednik August Košutić, a uz Jurja Krnjevića i Pernara su mu pomagali osobito Josip Reberski, Ivanko Farolfi, Ljudevit Tomašić, Tomo Jančiković, Đuro Kemfelja i drugi.⁵³⁸

Ivan Pernar je bio društveno aktivan te se nalazio na čelu Seljačke pjevačke župe Hrvatskog pjevačkog saveza „Matija Gubec“,⁵³⁹ a poznat je i kao član Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“, u kojoj je nosio naziv zmaja brdovačkog.⁵⁴⁰

Jugoslavenska tajna policija je nakon Drugoga svjetskog rata dala svoje tumačenje popravljanja njegovog imovnog stanja: „Do godine 1935. nije imao ništa od posjeda do prezaduženog suvlasničkog dijela kuće, a zbog dugova nije mogao ni prolaziti zagrebačkim ulicama. Odvjetničkim poslovima nije se nikada bavio, a živio je uglavnom od hazardnog kartanja u Trgovačkom domu i drugdje. Od 1935. pa nadalje dr. Pernar kupuje imanje u okolici Zlatara i u Brdovcu, a spretnom intervencijom i kombinacijom agrarnom reformom u korist veleposjednika Deutsch-Marcelskog dr. Pernar je zaradio 74 jutra šume (...) dr. Pernar se ubrzo obogatio na taj način, da mu je vrijednost imovine pred kraj rata bila procijenjena na 18 miliona dinara.“⁵⁴¹

⁵³⁶ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Josip Torbar, 1-2. Izneseno prvenstveno ukazuje na potrebu tajne službe da pod svaku cijenu probaju kompromitirati Torbara i Pernara, a kako se pod sličnim optužbama obično navodi izvor informacije ili iskaz nekog svjedoka, mislim da bi iznesene optužbe trebalo uzeti s maksimalnim rezervama. Upozorio bi na svjedočanstvo Krunoslava Draganovića koji tvrdi da je Pernar „bio u staroj Jugoslaviji poznati intervenista i kako je zbog toga znao primati dobre pare taj posao nastavio... I to se znalo da je zaradio milione, dr. Pernar. Pa smo se rugali da je on onu kuglu koju nosi u prsima odvagao na drugoj strani ne zlatom, nego dijamantima. I sad, možda mu krivo čini, ali ja sam tako shvatio, on intervenira i prima za intervencije novac.“ HDA, SDS RSUP SRH, 010.24. Zapisnik o saslušanju dr. Krunoslava Draganovića, 6, 24.

⁵³⁷ Fikreta, JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983., 28.

⁵³⁸ PERIĆ, *Vladko Maček*, 229.

⁵³⁹ *Hrvatska narodna pjesma*: [mjesečnik za promicanje hrvatske narodne glazbe], Zagreb 1926.-1928.

⁵⁴⁰ HDA, fond 635., Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“, popis članstva.

⁵⁴¹ HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 3. Tajna policija mu je u elaboratu pripisala niz kompromitirajućih radnji.

3. O Ivanu Pernaru u vrijeme Drugoga svjetskog rata

Nakon osnivanja Nezavisne države Hrvatske „vjerovao je, da će putem nje HSS preuzeti vlast u Hrvatskoj. No, kada je došlo do razoružanja Mačekove zaštite, dr. Pernar je izjavio, da su ustaše Hrvati i da oni trebaju shvatiti da seljačka stranka želi najbolje hrvatskom narodu i da je ona mogla ustaše još prije rata potpuno onemogućiti, ali ih je podržavala kao svoju rezervu za slučaj pobjede Nijemaca i Talijana.“⁵⁴²

Ustaše su vršile pritisak na vodeće ljude iz HSS-a, u jesen 1941. Maček je bio interniran u Jasenovu, a 1942. godine je cjelokupni uži vrh HSS-a bio zatvoren.⁵⁴³ Na povremena zatvaranja HSS-ovih prvaka ukazuje izvještaj Stjepana Gažija od 31. ožujka 1942. u kojem piše da su Herceg, Pernar, Smoljan, Torbar i Pezelj na slobodi u Zagrebu, ali i da su „s vremena na vrijeme zatvarani.“ U izvještaju od 20. svibnja 1942. godine Gaži piše da je August Košutić održavao povremene kontakte s Reberskim i Pernarom. Dana 10. lipnja 1942. Augustin Juretić je pisao Jurju Krnjeviću kako se Pernar prema njegovim informacijama nalazio u zatvoru. Dominik Mandić u izvještaju podnijetom 10. lipnja izričito navodi da je Pernar bio „uhapšen pred nekih 10 dana radi nekih svojih izjava protiv režima.“ Pernarov boravak u zatvoru potvrđuje i izvještaj od 28. rujna 1942. u kojem se izričito spominje uhićenje 280 viđenijih HSS-ovaca krajem kolovoza i početkom rujna.⁵⁴⁴ Usprkos tome Pernar je zajedno s Josipom Torbarom tijekom 1941. i 1942. održavao veze s ustaškim dužnosnikom Davidom Sinčićem koji je izjavio da je s njima kontaktirao na vlastitu inicijativu te ih imao kao savjetnike. Sinčić spominje i akciju suzbijanja ustaškog divljanja koju je vodio iz Knina te zalaganje za prestanak progona Srba i Židova o čemu je dugo raspravljao s Pernarom.⁵⁴⁵

U ljeto 1941. Pavelić je obećao reforme u NDH i da će HSS-u omogućiti da bude nešto poput „tolerirane opozicije“ slično kao u Kraljevini Jugoslaviji od 1935. do 1939. godine. O tim su razgovorima Pernar i Farolfi izvijestili Mačeka. No kako je vrijeme odmicalo vidjelo se da od reformi u NDH nije bilo ništa, a ni HSS nije dobio obećani status „tolerirane opozicije“. Torbar u ljeto 1942. razgovarao s ministrom unutrašnjih poslova NDH Antom Nikšićem jer se propitivao kakvi su izgledi da HSS stupi u vladu NDH te da se postupno ukloni ustaški pokret. Jedan od ustaških prvaka Vjekoslav Vrančić je na to u razgovoru s Ivanom Pernarom

⁵⁴² HDA, SDS RSUP SRH, 010.37, Ivan Pernar, 4.

⁵⁴³ Zdenko, RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950.*, Zagreb, 1996., 23.

⁵⁴⁴ Ljubo, BOBAN, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943. Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, Zagreb, 1985., 44.-45., 65., 153., 155.-156., 162., 206.

⁵⁴⁵ David Sinčić je od listopada 1941. veliki župan Velike župe Bribir i Sidraga sa sjedištem u Kninu, a od ožujka 1942. zamjenik je općeg upravnog povjerenika kod Zapovjedništva 2. Talijanske vojske. Nada, KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković. Ministar urotnik*, Zagreb, 1998., 329.-330.

predbacio HSS-u zbog toga jer je Nikšić radio za one njemačke vojnopoličke krugove koji su bili Pavelićevi protivnici. Krajem 1942. slijedio je novi Torbarov razgovor s Pavelićem u kojem je ovaj izostanak svojevrsne legalizacije HSS-a opravdao time da je smatrao kako ustaše trebaju zadržati vlast „dok su Nijemci tu“, a „HSS držati u pričuvi za Engleze“. No Torbar je inzistirao da bi odmah trebalo dopustiti djelatnost HSS-a kako bi ih se mogli pripremiti za buduću misiju. Očito Pavelićeva obećanja nisu bila iskrena jer je na jednoj strani vodstvo NDH pozivalo HSS na suradnju, a na drugoj progonilo HSS-ovce. Iako je progona bilo u sve vrijeme NDH, oni su bili intenzivirani u tri perioda: 1) po uspostavi NDH, 2) u drugoj polovici 1942., 3) od jeseni 1944. do kraja NDH.⁵⁴⁶

Prvaci HSS-a su se susreli u Zagrebu krajem 1942., ali bez nazočnosti Vladka Mačeka. Tada su se okupili potpredsjednik August Košutić te prvaci Ivan Andres, Ivan Pernar, Josip Reberski, Bariša Smoljan, Ljudevit Tomašić i Josip Torbar.⁵⁴⁷ Tijekom 1942. i 1943. godine Pernar, Košutić, Torbar i drugi prvaci HSS-a jednom ili dva puta tjedno su se sastajali u zagrebačkom kupalištu Terapija u Mihanovićevoj ulici, no sastajali su se i u privatnim stanovima te na drugim lokacijama po Zagrebu.⁵⁴⁸

Na pregovorima između prvaka HSS-a i dijela vodećih krugova NDH, koji su trajali od ljeta do kraja rujna 1943. glavni sugovornici su bili potpredsjednik HSS-a August Košutić s jedne te ministar Mladen Lorković i Nikola Mandić, predsjednik vlade NDH od rujna 1943. s druge strane. Uz Košutića je za sastanak bio opunomoćen Josip Torbar, a od HSS-ovaca su sudjelovali još Andres, Pernar i Smoljan.⁵⁴⁹

Kao protuteža partizanima organizirane su oružane postrojbe slične nekadašnjoj Hrvatskoj seljačkoj zaštiti i Hrvatskoj građanskoj zaštiti, poznate kao Bijela garda ili seljačka milicija. Da bi se seljaštvo u njih lakše unovačilo, nastojalo ih se povezati s vrijednostima HSS-a, te su u njihovom organiziranju sudjelovali i neki viđeniji HSS-ovci. Prema Fikreti Jelić Butić pri organiziranju Bijele garde sudjelovao je Ivan Pernar kao i još neki ugledni HSS-ovci: Ljudevit Tomašić, Josip Torbar, Josip Reberski i Đuro Kemfelja.⁵⁵⁰ Okružni komitet KPH Zagreb je

⁵⁴⁶ Jozo, IVIČEVIĆ, *Iz novije hrvatske povijesti*, Zagreb, 2007., 143.-145.

⁵⁴⁷ RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950.*, 23.

⁵⁴⁸ Anđelko, VLAŠIĆ, *Političko djelovanje Augusta Košutića tijekom Drugog svjetskog rata i poraća (1941.-1964.)*, doktorska disertacija, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2010., 34., 40.-41. Prema nekim iskazima prvi sastanak vodstava HSS-a u Zagrebu od početka rata bio je održan u Košutićevom stanu, ali nije poznato kada se to dogodilo. Sastanku su uz Košutića i Pernara nazočili Baburić, Farolfi, Mijo Ipša, Reberski, Robić, Smoljan i Tomašić.

⁵⁴⁹ IVIČEVIĆ, *Iz novije hrvatske povijesti*, 148.

⁵⁵⁰ Željko Karaula ukazuje na to da je pokušaj stvaranja „bijele garde“ vezan uz dio vodećih krugova HSS-a koji su krajem 1944. željeli stvoriti svoje oružane postrojbe. „Ostaje otvorenim pitanje jesu li ti pokušaji bili stvarno izraz samostalnog nastupa HSS-a ili pokušaj povezivanja određenih krugova

konstatirao kako je u travnju 1943. Ivan Pernar vršio promidžbu radi mobilizacije pristaša HSS-a protiv narodnooslobodilačkog pokreta. U općini Brdovečko Prigorje Pernar je u razgovoru sa seljacima rekao: „Da nije partizana, u zemlji bi bio mir“, a pod kraj travnja je putovao po Hrvatskom zagorju, Gornjopoljskom kraju i okolici Varaždina te posjetio trgovce: Gregorića u Bedekovčini, Jandrovića u Poznanovcu i Čehulića u Maču, seljaka Tomljenovića iz Ivanca, Zdravka Berkovića, trgovca iz Varaždina, ustašu Rukljaču, tvorničara u Poznanovcu i dr. Nikuića, liječnika u Varaždinu. U razgovoru s tim ljudima izjavio je: „badava je prolijevati krv po šumama, treba čuvati glave i krov nad glavom, veliki će odlučiti“.⁵⁵¹

Iz izvještaja o razgovoru s Rudolfom Petekom, pisanom u svibnju 1943. vidi se da je Pernar bio na slobodi te je s njim česte kontakte održavao Rudolf Herceg „s kojim razgovara o situaciji. On misli da Pernar dosta toga znade, jer se članovi HSS međusobno sastaju i vijećaju.

u HSS-u s ustaškim vodstvom radi spašavanja hrvatske države od nadirućih partizanskih jedinica. Njihov odnos prema ustašama i partizanima ovisio je o okolnostima u pojedinim krajevima. Ideja stvaranja vlastitih oružanih jedinica izvan formacija ustaške vojske i partizanskog pokreta očigledno je vezana uz pokušaje pojedinih vođa HSS-a, Đuke Kemfelje, Pernara, Reberskog, Tomašića i Torbara, da osnuju jedinice pod utjecajem HSS-a, a po uzoru na jedinice stranačke vojske HSS-a u 30-tim godinama. Njihovo organiziranje često je provedeno u dosluhu s režimom i okupacijskim snagama, One su bile malobrojne i osnivane radi obrane vlastitih naselja, s težnjom da se izbjegne mobilizacija koju su provodile bilo ustaške bilo partizanske snage. Postoji i teza da su ustaše dozvoljavale osnivanje takvih jedinica radi jačanja obrane NDH, ali i određen pokušaj preoblikovanja NDH od saveznice sila Osovine u saveznicu antifašističke koalicije. Međutim, takve pokušaje partizanske jedinice nisu dopustile te je nastupio drastičan obračun s organizatorima takvih jedinica, a inače nije bila riječ o pojavi koja bi izazvala veće posljedice. Partizansko vodstvo nije moglo dopustiti stvaranje bilo kakvih novih oružanih jedinica koje bi dovele u pitanje njezin monopol na oružanu silu kao glavni preduvjet planirane revolucionarne preobrazbe društva.“ KARAULA, *Mačekova vojska. Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*, 164., bilj. 448. „Bijelom gardom“ se bavila i Fikreta, JELIĆ-BUTIĆ u knjizi *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983., 278.-280, a u novije vrijeme i Vladimir ŠADEK, *Središnja Podravina u vrijeme drugog svjetskog rata i poraća (1941.-1948.)*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2016., 161.-165. Iako se u spomenutoj literaturi smatra da su formacije *Bijele Garde* i seoske milicije bile samo oruđe u rukama ustaških vlasti, osobito na selu, na nekim prostorima kao u Podravini one nisu činile zločine, bile su slabo naoružane te bile pod jakim utjecajem lokalnih HSS-ovaca. Seoske su se milicije oslanjale na poželjan dolazak zapadnih saveznika i vraćanje u strukturu vlasti Vladka Mačeka. No istina je da su vlasti NDH poticale organizaciju seoskih milicija i zbog toga jer su imale jaku antikomunističku notu. Po drugoj strani, August Košutić je prigodom ispitivanja od strane OZNE 22. veljače 1945. izjavio o njegovoj i Pernarovoj umiješanosti u njezino oživljavanje, da propagandu o Bijeloj gardi šire sami partizani i neimenovane osobe u Zagrebu, a da je sve to velika laž jer da zaista postoji „neka bijela garda i neko vodstvo, u kojem sjedi Pernar sa ustašama, to čujem ovdje sada prvi puta. Po tom sudim, da nije ni u gradu ništa ozbiljno organizirano, a još manje da je prešlo preko gradskih mitnica. Toliko bi glas već nekako došao do mene, ako i nemam organizacije ob. službe na raspolaganju“. VLAŠIĆ, *Političko djelovanje Augusta Košutića tijekom Drugog svjetskog rata i poraća (1941.-1964.)*, 48.

⁵⁵¹ *Zagrebački partizanski odred. Zbornik dokumenata i sjećanja* (ur. Pero Popović), Zagreb, 1976., 71.

Isto tako misli da ima i neki kontakt sa Drom Krnjevićem u Londonu. Tvrdi, da se i cijela opozicija t.j. HSS, klerikalci i stari pravaši, a možda i socijalisti zajedno sastaju i da imaju čak neki odbor opozicije.“ Petek informira da su četnici Draže Mihailovića „ubijali hrvatske seljake po Hercegovini i Dalmaciji i to nevino stanovništvo i svi su protiv njega. Prema tome nema nikakvog kontakta između HSS i Draže, jer mu je ba o tim ubijanjima govorio Dr. Pernar.“⁵⁵²

Potkraj srpnja 1943. prema jednom anonimnom izvještaju Pernar je tada imao negativno stanovište prema NOP-u“, a u memorandumu o HSS-u izrađenom u Kairu svrstava ga se među vođe desnog krila HSS-a⁵⁵³ koji je ranije bio uhapšen i zatvoren od strane ustaša, ali je kasnije pušten te je tada mirno živio u Zagrebu.⁵⁵⁴ Prema kasnijim iskazima Pernar sa suradnicima 1943. bio mišljenja „da će Njemačka izgubiti, a Englezi pobijediti“ te da bi u tom slučaju Englezi pomogli „HSS da dođe na vlast“.⁵⁵⁵

Po drugoj strani vodili su se pregovori između predstavnika HSS-a i vlasti NDH, a sastali su se u lipnju ili srpnju 1943. Košutić i Pavelić. Vodili su se razgovori o promjenama u vrhu NDH jer su bili svjesni konačnog kraha Sila Osovine. Tada se razmišljalo i o tome kako bi se u krajnjem slučaju ustaše odrekli vlasti, Pavelić napustio zemlju, a HSS prihvatio vlast, no Košutić je vrlo rano shvatio kako bi to značilo, da bi HSS u tom slučaju morao podmetnuti leđa za sve zlo što je napravila NDH i time bi potpuno kompromitirao stranku u očima zapadnih saveznika. U rujnu 1943. na Košutićevu se inicijativu sastala grupa dužnosnika HSS-a koji su boravili ili se zatekli u Zagrebu: Ivan Pernar, Josip Torbar, Ivan Andres, Josip Reberski, Ivan Farolfi, Ljudevit Tomašić, Bariša Smoljan, Roko Mišetić, Mijo Ipša, Karlo Žunjević i Ivan Robić. Na tome su sastanku okupljeni predstavnici HSS-a odbacili ulazak u koalicijsku vladu, na čemu je inzistiralo ustaško vodstvo. To je bilo „neprovedivo jer je HSS po sadanjoj vladi raspuštena, pak dosljedno tome nitko od nas ne može biti ovlašten da u ime jedne formalno-pravno nepostojeće stranke daje pravovaljane političke izjave ili ionako politički istupa.“⁵⁵⁶ Kako je funkcioniralo vodstvo HSS-a ilustrira nam informacija vezana uz studeni 1943., kada su Per-

⁵⁵² BOBAN, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943. Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, 265.-266.

⁵⁵³ Pernar je prije početka rata imao sukobe s lijevim pripadnicima HSS-a, kao primjerice na skupštini HSS-a u Osijeku gdje je Franjo Gaži „do nogu potukao dr Pernara i gospodu oko tadašnjeg hrvatskog lista, tako da je Pernar morao napustiti prepunu dvoranu gradskog vrta“ te Gažiju zaprijetio isključenjem iz HSS-a. Arhiv Franje Gažija (u privatnom vlasništvu), Izvještaj o mom političkom radu; Podaci o političkom radu.

⁵⁵⁴ BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije* 1, Zagreb, 1989., 204., 268.

⁵⁵⁵ Željko, KARAULA, Istaknuti daruvarski prvak HSS Mijo Ipša „snalaženje u nevremenima“ – zapisnik sa saslušanja Mije Ipše pred odjeljenjem za zaštitu naroda (OZNA) (1945.-1946.), *Zbornik Janković*, 1 (2015)., 163.

⁵⁵⁶ JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, 241.; Zdenko, RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, 27.-28.

nar i Torbar, jednom ustaši izjavili kako misle, da se vezano uz političku situaciju u Hrvatskoj mora bezuvjetno nešto učiniti, ali su naglasili kako se prije svake odluke moraju konzultirati s potpredsjednikom Košutićem.⁵⁵⁷

Ivan Pernar je o HSS-ovcima u borbama tijekom drugog svjetskog rata napisao, ali nigdje izričito ne spominjući antifašizam niti partizane: „Organizacije HSS pod vodstvom narodnih zastupnika i drugih funkcionera uzele su vidno učešće u borbi naroda na dvojaki način, i što su s jedne strane moralno i materijalno pomagale djelatne borce u šumi, a osobito davanjem, pružanjem zaštite itd., a s druge strane što su mnogi ugledni funkcioneri HSS osobno sudjelovali i u samim borbenim jedinicama.“⁵⁵⁸ Britanska obavještajna Uprava za specijalne operacije (SOE) je vjerojatno početkom 1944., kako tvrdi Dinko Šuljak, izvještavale o partizanskim brigadama Stjepan Radić i Matija Gubec pod zapovjedništvom „vojvode“ Ivana Pernara koje su se trebale osloboditi „komunističkog upliva“, što je bilo skroz netočno.⁵⁵⁹

Navodno je Pernar pričao Dinku Šuljku kako ga je bivši ministar Josip Torbar nagovarao da uđe u vladu NDH.⁵⁶⁰ Iako bi tu tvrdnju za sada trebalo ostaviti na razni nagađanja, treba ipak imati na umu da je unatoč političkim neslaganjima Pernar bio glavna osoba za vezu s dijelom ustaških dužnosnika (Figurićem, Heferom, Kuveždićem, Tothom i Tortićem).⁵⁶¹ Sudjelovao je u pregovorima s ustašama Mladenom Lorkovićem i Nikolom Mandićem (od ljeta do kraja rujna 1943.), a uz njihovu pomoć jednom je zgodom posjetio zatočenog Mačeka s kojim je slobodno razgovarao.⁵⁶²

Vezano uz pregovore HSS-ovaca i predstavnika vlasti HSS-a krajem 1943. i početkom 1944. koje je u kasnijoj istrazi objašnjavao Miroslav Fulanović, isti je spomenuo slijedeće: „stvar mi je prikazao sam dr. Pernar. Prema Pernarovim riječima čekao je Košutić kod toga Krnjevićeve upute iz Londona.“ David Sinčić je izjavio da su Pernar, Torbar, Pešelj, Farolfi i vjerojatno Košutić dijelili mišljenje „da je sad čas kad bi ustaše, ako su patriote, trebali predati vlast HSS-u“, a također i da je dostavljao podatke o situaciji u zemlji i inozemstvu Pernaru, Torbaru i Farolfiju.⁵⁶³

⁵⁵⁷ VLAŠIĆ, *Političko djelovanje Augusta Košutića tijekom Drugog svjetskog rata i poraća (1941.-1964.)*, 33.

⁵⁵⁸ *Hrvatski glas*, 12.XI. 1946., ŠULJAK, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, 126.

⁵⁵⁹ ŠULJAK, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, 307.

⁵⁶⁰ ŠULJAK, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, 121.

⁵⁶¹ Pernar je pripadao užem vodstvu HSS-a koje se okupilo oko potpredsjednika Augusta Košutića. Među njih su spadali još Ivanko Farolfi, Ljudevit Tomašić, Ivan Andres, Josip Reberski, Bariša Smoljan i Josip Torbar, a može im se pribrojiti i Tomo Jančiković. VLAŠIĆ, *Političko djelovanje Augusta Košutića tijekom Drugog svjetskog rata i poraća (1941.-1964.)*, 29.-30.

⁵⁶² IVIČEVIĆ, *Iz novije hrvatske povijesti*, 148.-149.

⁵⁶³ KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković. Ministar urotnik*, 329.-331.

Osim toga David Sinčić je dao slijedeće podatke: „Dr. Pernar, dr. Torbar i Prpić rekli su mi tada, da Krnjević poručuje da treba aktivizirati rad HSS-a te nastojati da se u vojsci i diplomaciji imade što više pouzdanih ljudi. Rezultat tih nastojanja su kasnije veze između Farolfija i Perića“, zatim još jedne osobe „s Torbarom, Pernarom i Farolfijem, kao i Farolfijeva s generalom Navratilom.“ Sinčić je još izjavio: „U proljeće g. 1944. čuo sam od Pernara, da se Krnjevićeva akcija sve više jača u Engleskoj i Švicarskoj te da će doći do punog izražaja ako ne dođe do uspjeha u pregovorima između maršala Tita i Šubašića, odnosno ako Engleska bude nezadovoljna s rezultatima pregovora i ako u njima Šubašić pređe okvir i program HSS-a... U proljeće g. 1944. družio sam se često s Frangešom, Bažom Vučkovićem, Pernarom, Torbarom, Košutićem i Farolfijem. Iz razgovora sam razabrao, da Pernar i Torbar najviše računaju s Krnjevićem i njegovim radom u Engleskoj, a Krnjević poručuje kako treba voditi računa o četnicima.“⁵⁶⁴

U redovima partizana objavljivan je časopis *Slobodni dom* koji je za Uskrs 1944. donio članak kojim se nastojalo diskreditirati Ivana Pernara. U članku se opisuje njegov razgovor sa seljakom iz Đurđevca Markom Matkovom: „Bilo je to prošle jeseni nekako krajem kolovoza (1943.). Sreo sam se u Zagrebu s drom Ivanom Pernarom, kojeg sam od prije poznao. Prvo, što me je upitao, bilo je: da li ima kod nas partizana i kakvo narod ima mišljenje o njima. Odgovorio sam da ih ima.... da ih seljaci upravo vole i da ih pomažu sa hranom, zato, jer su pošteni, prema ženskom svijetu naročito pristojni i ne će da se opijaju. Klijeti, koje su prije bile često provaljivane, sada su kao posvećene. Taj moj odgovor debelog je gospodina upravo razljutio i on srdito odgovori: „Vidiš kak si bedast. I ti se daš zavarati. Oni su sada zato pošteni, jer je to njihova taktika, da narod predobe za sebe. Ali vidio bi ti da dođu na vlast. Onda ćete vidjeti vi seljaci, kako će vam biti. Ti trebaš narod odgovarati od njih, ako si pošten čovjek, a mi treba da se organiziramo“ – reče dr. Pernar. „Dobro“ – upitam ga – Matkov reče; „a je li Vi vidite, da će Njemačka izgubiti rat?“ Pernar mu odgovori: „Pa to je gotovo, ali mi treba da onda primimo vlast u svoje ruke. Evo, ja ću ti dati letaka, koje nastoj umnožiti i razbacaj po šumi, da se vrate kući partizani, koji nisu komunisti. A ovih će malo ostati, pak će ih Švabe i ustaše pomlatiti. Koji ostanu, te ćemo mi razoružati.“ Rekao sam (Matkov) mu na to, prvo: da su partizani jaka i organizirana vojska, kojoj ni Nijemci nisu dorasli, a najveće bi zlo počinili kad bi počeli protiv njih ratovati. To bi bio pravi bratoubilački rat među našim narodom. A drugo: to bi bilo najveće nepoštenje, da mi napadamo one, koji su zbilja zaštitili osobito nas Hrvate od podpunog uništenja i od pljačke Nijemaca, i da takvim mi zabijamo nož u leđa. Gospodin Pernar na to se je opet razljutio i ja nisam letke dobio ni da ih vidim, nego smo se rastali.“ Dinko Šuljak je kao komentar napisao: „govor Krnjevića preko londonskog radija i razgovor dr. Pernara sa seljakom Markom Matkovom je zorna slika onih, koji iz Londona nisu vidjeli

⁵⁶⁴ HDA, SDS RSUP SRH, 010.4, str. 16, 18, 20 (snimci 694, 696, 698), Sinčićev iskaz, str. 25. i 70.

činjenično stanje. Krnjević preporuča NOB, a Pernar, koji je bliže narodu, ne! Sigurno se seljak Marko Matkov, nakon što su partizani zavladaali, sjetio riječi dr. Pernara.⁵⁶⁵

Kapitulacija Italije i daljnji uspjesi saveznika pokazali su vodstvu NDH da će Njemačka zasigurno izgubiti rat. Želeći sačuvati NDH kao hrvatsku državu, ustaški ministri Mladen Lorković i Ante Vokić počeli su pregovore s vodstvom HSS-a kako bi izvršili puč i svrgnuli ustaško vodstvo te doveli HSS na vlast. Ta ne ustaška vlada trebala se potom povezati sa zapadnim saveznicima i pozvati ih da se iskrcaju na hrvatsku obalu. Cilj prelaska na antifašističku stranu bio je očuvanje NDH nakon njemačkog poraza i završetka rata. O svom pokušaju spašavanja hrvatske države urotnici su obavijestili Pavelića, koji je akciju isprva podržao, ali je u kolovozu 1944. cijeli plan zaustavio, izvijestio Nijemce o njemu te potom Lorkovića, Vokića i još 60 osoba, HSS-ovaca, domobranskih i ustaških časnika, dao uhititi. Tom je prigodom bio uhićen i Ivan Pernar.⁵⁶⁶ Pavelić je još prije sjednice vlade NDH održane 30. kolovoza 1944. potvrdio da će uhititi i izolirati ne samo Vokića i Lorkovića koji su s HSS-om planirali zaokret, nego i Pernara, Torbara, Farolfija kojeg je označio kao glavnog agenta engleskih interesa te još šezdesetak osoba.⁵⁶⁷

Bivši visoki dužnosnik NDH Slavko Kvaternik, koji je tada živio u Semmeringu, govorio je „o potrebi da u NDH dođe na vlast domobranstvo uz HSS“. Ustaški i njemački doušnik Mario Maričić koji ga je posjetio preuzeo je dva Kvaternikova pisma za Stepinca i Torbara koje im je dostavio u studenom 1943. „Kod Torbara je našao i Pernara. Sva trojica su rekli da se bezuvjetno mora nešto učiniti, a Torbar i Pernar su mu naglasili, da najprije moraju razgovarati s Košutićem. Tom prilikom bilo je još razgovora o neuspjelim pregovorima koji se mjesec ili dva ranije poduzimaju u pogledu sporazuma između HSS i ustaša, a koje je razgovore počeo voditi Košutić, onda Torbar, zatim Bariša Smoljan, a na kraju, neoficijelno, i dr. Pernar. Iznijeti su uvjeti koje su stavili HSS-ovci da eventualno već u to vrijeme dođe do suradnje s ustašama.“ To je Maričić kao svjedok izjavio na suđenju Kvaterniku te nastavio: „Kasnije sam dobio od Pernara usmenu okosnicu za uslove kod tih pregovora i to sam saopćio Kvaterniku na Semmeringu. Uvjeti su bili republika Hrvatska, izbor predsjednika republike, zatim da njemačke trupe, Čerkezi i SS-odredi napuste teritorij Hrvatske.“ Maričić je također izjavio da je nakon što je razgovarao s Kvaternikom na Semmeringu „u Zagrebu sam u dužem razgovoru prikazao Stepincu kako stvari stoje, pa je on s tim bio oduševljen. Tada sam već imao tešku upalu pluća i gripu, pa sam Torbaru stvar uspio samo ukratko prikazati i to, mislim, 21. ili 22. XII. 1943.“⁵⁶⁸ Osim s ustašama, vodstvo je HSS pregovaralo i s komunistima i to od ljeta 1943. do listopada

⁵⁶⁵ ŠULJAK, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, 356-357.

⁵⁶⁶ MAČEK, *Memoari*, 255., Hrvoje, MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne države Hrvatske*, Zagreb, 1994., 193.-198., Šuljak, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, 384.-385.

⁵⁶⁷ KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković. Ministar urotnik*, 87., 97.

⁵⁶⁸ IVIČEVIĆ, *Iz novije hrvatske povijesti*, 270., 273.

1944. prigodom čega je HSS komunistima predlagao obustavljanje rata te da se o političkoj budućnosti Hrvatske odluči demokratskim putem, na slobodnim višestranačkim izborima itd. Komunisti su HSS-ove prijedlog odbacili.⁵⁶⁹

Poglavnik NDH Ante Pavelić i ustaški vrh shvatili su kako spomenuti pregovori idu prema uklanjanju ustaškog pokreta s vlasti. Stoga je Pavelić predložio koaliciju ustaša i HSS-a, što su HSS-ovi prvaci odbacili. Do proljeća 1944. situacija na ratištima je postala izrazito nepovoljna po Njemačku pa je u takvoj situaciji HSS ponovo dobio na značenju, kao moguća veza sa zapadnim saveznicima. Mladen Lorković, kao vodeći predvodnik one grupe ustaša koja je zastupala ideju o prelasku NDH na stranku zapadnih saveznika, u ožujku je 1944. pokrenuo akciju ponovnog povezivanja s prvcima HSS-a. Ministri Lorković i Vokić su se osim s pojedinim vodećim HSS-ovcima povezali i s visokim domobranskim časnicima te razradili plan koji je predviđao razoružanje njemačke vojske, odlazak Pavelića s čela NDH, uspostavu nove vlade sastavljene od predstavnika HSS-a te poziv zapadnim saveznicima za iskrcavanjem na istočnoj obali Jadranskog mora. Iako je sve ukazivalo na uspjeh akcije, poglavnik Ante Pavelić ju je onemogućio te poduzeo oštre mjere protiv svih koji su bili u nju uključeni, od ministara Lorkovića i Vokića, ustaških i domobranskih dužnosnika, do prvaka HSS-a.⁵⁷⁰

Zanimljivo je kako su Pernar, Reberski, Smoljan, Tomašić i Torbar tijekom ljeta 1944. u Zagrebu, dakle neposredno prije puča Lorković-Vokić, održali sastanak na kojem su raspravljali o mogućnosti obnavljanja Seljačke zaštite.⁵⁷¹

Vlasti NDH su Pernara zatvorile u Lepoglavi, a nakon kratkog boravka na slobodi ponovo je uhićen i to u jeku puča Vokić-Lorković zajedno sa skupinom narodnih zastupnika HSS-a. Isprva je boravio u zagrebačkom zatvoru u Savskoj, a nakon toga u Lepoglavi gdje je obolio od tifusa i čudom se spasio.⁵⁷² Ante Moškov je u istrazi izjavio da su mu Pernar i Vučković pričali „da je Pavelić bio obaviješten o svemu i to preko njihovih članova obitelji, i moljen za dozvolu prijevoza u bolnicu, što je Pernar na koncu u zadnji čas i odbio.“⁵⁷³ Prema pričanju Josipa Torbara kada „su u Lepoglavi bili i Lorković i Vokić, pa je tijekom šetnje jedan mig dr. Pernara, koji je stražar primijetio, a kojim je Lorkovića pozdravio, skorom ga je stajalo glave“.⁵⁷⁴

O događanjima od kolovoza 1944. nadalje Vladko Maček je zapisao: „Dva-tri dana nakon toga objavljena je na radiju vrlo kratka vijest da su uhapšeni Pavelićev ministar vojske Vokić i ministar policije Mladen Lorković. Kratko vrijeme nakon toga saznao sam da su pohapšeni

⁵⁶⁹ IVIČEVIĆ, *Iz novije hrvatske povijesti*, 110.

⁵⁷⁰ MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 449.-453.

⁵⁷¹ VLAŠIĆ, *Političko djelovanje Augusta Košutića tijekom Drugog svjetskog rata i poraća (1941.-1964.)*, 42.

⁵⁷² TORBAR, *Moj tetak dr. Ivan Pernar*, 81.

⁵⁷³ KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković. Ministar urotnik*, 351.

⁵⁷⁴ Petar, Stanković, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

hrvatski narodni zastupnici Ivan Pernar, Bariša Smoljan, Lujo Tomašić, Ivanko Farolfi, Josip Torbar, Mijo Ipša, a od nezastupnika nepokolebivi pristaše HSS Branko Pešelj, Božidar Vučković, msgr. Pavao Jesih, Dragan Belak i mnogi drugi. Jedno vrijeme bili su zatvoreni u Zagrebu a nakon toga otpremljeni su u kaznionicu u Lepoglavi. Tu su pretrpjeli velike muke, počevši od gladovanja pa do ležanja na golom betonskom podu. Svi su se zarazili među ostalim nepoznatim zatvorenicima pjegavim tifusom, koji su preboljeli ležeći u vrućici na golom betonskom podu. S nekima od njih sam poslije u emigraciji razgovarao, pa su mi rekli kako se čude što sve može čovjek izdržati, a ipak ostati živ. Svi koje sam naveo bili su neposredno pred slom pušteni na slobodu, osim narodnih zastupnika Tomašića i Farolfija, te osam hrvatskih domobranskih pukovnika, koji su prigodom ustaškog povlačenja likvidirani. Slična sudbina zatekla je i stotine zatvorenika, koji su bili u mjesecu travnju 1945. u ovećim grupama povezani međusobno žicom i odvedeni iz lepoglavske kaznionice da se više nikada nije za njih čulo.“ Maček piše i o zbivanjima u Zagrebu prvih dana svibnja 1945.: „Posjetili su me i narodni zastupnici dr. Josip Reberski i Roko Mišetić, te nedavno iz lepoglavskog logora pušteni dr. Pernar, dr. Torbar i dr. Smoljan. Zgrozio sam se kad sam vidio ovu trojicu. Bili su kost i koža, pepeljastosive boje u licu. Svi ti zastupnici izjaviše da i oni žele ići u emigraciju, što su i učinili, izuzev dr. Smoljana, koji se u zadnji čas iz obiteljskih razloga predomislio.“⁵⁷⁵ Pernar, Jesih, Torbar i Smoljan su sredinom travnja 1945. prevezeni ambulantnim vozilom u kužnu bolnicu u Zagreba, iako su još uvijek bili bolesni od tifusa.⁵⁷⁶

Zanimljiva je i karakteristika Pernara, kojom ga je opisao Jure Velčić 1944. (strijeljan u toku rata): „vikač i kalabura. Zovu ga „vojvoda“. Puno nije značio ni prije. Auktoriter mu je od kugle, koju još ima iz skupštine u Beogradu. On je uvijek bio, da tako kažem, „gospodski“ predstavnik HSS-a. Desno krilo, koga se je upotrebljavalo, kada su pristaše imale neku pravašku natruhu. U njegovoj se je sjeni digao njegov pašanac dr. Torbar, koji nikada puno nije značio, a za koga vjerujem da je posve neaktivan.“⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ MAČEK, *Memoari*, 255.-256., 259.

⁵⁷⁶ Branko M. PEŠELJ, S predsjednikom Mačkom u emigraciju, *Hrvatska revija*, XX (1970), sv. 4., 758.-760.

⁵⁷⁷ HDA, SDS RSUP SRH, 010.9, str. 14. U drugoj verziji saslušanja Velčić za Pernara kaže: „Dr. Pernar, zvan „Vojvoda“, senator, pripadao je uvijek desnom krilu HSS. Svoj politički kapital zahvaljuje kugli Puniše Račića, koju još uvijek nosi kraj srca. Inače afarista i gulikoža seljaka. Ne bi nešto dao ili poklonio ni za što! Pred par dana ostao bez telefona i u kancelariji i u stanu. Telefonska centrala nazivala je naime jednog dna sve preplatnike i upozoravala ih da se na telefon ne javljaju sa „Hallo“ već sa „Spreмно (kopija talijanskog „Pronto“). Rekli su to i Pernaru, koji im je odgovorio „Ajte vr. Vi s vašim spremni“ i zatvorio im telefon. Pola sata nakon toga bio je iskopčan.“ Pernar je sa suradnicima mnogo toga odobravao partizanima. „Bio sam baš prisutan kada su komentirali ubijanje Mirka Glojanarića i njegove sestre.“ HDA, SDS RSUP SRH, 010.9, str. 17.

4. O djelovanju u emigraciji

Krajem rata Pernar je zajedno sa svojom suprugom slijedeći primjer Mačeka emigrirao u Austriju⁵⁷⁸ gdje je navodno proveo oko pola godine.⁵⁷⁹ Pernar je isprva boravio u Klagenfurtu kako to spominje Vladimir Sabolić, državni tajnik u ustaškom ministarstvu unutrašnjih poslova: „Od viđenijih HSS-ovaca početkom emigracije u svibnju 1945. boravio je u Klagenfurtu neko vrijeme dr Pernar. S ustaškim vodstvom nije održavao nikakve veze. Bio je uhićen od Engleza radi neke nepolitičke stvari – mislim valutne – ali je na zauzimanje srpskih krugova (konkretno jednog pravoslavnog svećenika) pušten iz zatvora. To ga je još više povezal sa Srbima, te je otišao u Salzburg, gdje je surađivao u jugoslavenskom odboru. Dne 6. rujna 1945. godine prisustvovao je službi božjoj, te poljubio ruku patrijarhu (ili episkopu, ne znam točno), koji je obavljao vjerski obred. Nakon toga je otišao u Italiju i radio aktivno na organiziranju organizacije Hrvatske seljačke stranke, te obilazio po logorima. Govorio je i nastupao uvijek protuustaški, pa kod ovih omražen. Smatralo se da ide čak tako daleko, da Englezima denuncira Hrvate nacionaliste i da su mnoga hapšenja izvršena na njegove tužbe i podatke.“ Zajedno s njim je boravio i njegov šurjak Josip Torbar.⁵⁸⁰

U izvještaju jugoslavenske tajne službe s kraja 1945. piše da Pernar „nije važan obzirom na to što je brbljav, pak mu ilegalnom radu mnogo štošta ne povjeravaju.“⁵⁸¹ Boraveći nakon Klagenfurta u Salzburgu susretao se s mnogim emigrantima. Jedan od njih Mehmed Alajbegović, posljednji ministar vanjskih poslova NDH zabilježio je sljedeće: „Pernar se u svom izlaganju u prvom redu okomio na Pavelića, kriveći ga za sve ono što se u domovini dogodilo, kao i za sve progone koje su Pernar i njegovi istomišljenici pretrpjeli pod Pavelićevim režimom. Nadalje mi je isti objasnio svoj negativni stav prema situaciji koja je stvorena u zemlji i izrazio se protiv toga da je utjecaj SSSR-a dopro do Hrvatske. On je kazao da je uvijek poštovao ruski narod, ali da se sa komunizmom ne može složiti. Rekao je nadalje da kad se bude vraćao jednom kući da će poljubiti domovinsko tlo, bilo to u Bitolju ili Mariboru. Izrazio je svoju želju da se što prije sastane s dr. Mačekom i žalio što nema veze s njim. Inače sam o Pernarom djelovanju u Salzburgu saznao da je bio na jednoj priredbi, kralju odanih Srba i držim tamo održao jedan govor. Srbi u Salzburgu imali su dobre veze sa Amerikancima i kako sam saznao oni su omogućili inž. Boži Vučkoviću da ode u Pariz do Mačeka, od kojeg je donio Pernaru jedno pismo čiji sadržaj mi nije poznat. Međutim, Pernar je i nadalje ostao u Salzburgu što je znak da ga Maček nije zvao sebi i da prema tome, Maček želi biti sam u Parizu. Taj put, kao i drugi

⁵⁷⁸ Bogdan, KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, Zagreb, 1986., 42.

⁵⁷⁹ TORBAR, *Moj tetak dr. Ivan Pernar*, 81.

⁵⁸⁰ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 156.-157.

⁵⁸¹ HDA, SDS RSUP SRH, 010.4, Juraj Krnjević, 54.

put, kad sam vidio Pernara isti me je najusrdnije molio da mu pozajmim novaca i da će mi on to vratiti, jer da nema sredstava budući da je na vrat na nos napustio kuću. Ja sam Pernaru pozajmio 4.150 švic. franaka i 4.500 RM rekavši mu, da mi taj novac bezuvjetno povрати čim mu to bude moguće, jer da za taj novac moram položiti račun. On mi je to obećao, čim dođe do nekog novca u Švicarskoj, za koji novac mi je pokazao i dobropis, na temelju koga može taj novac u Švicarskoj dobiti.⁵⁸² Podatke o tome da su prvaci HSS-a Ivan Pernar, Josip Torbar i Josip Reberski dobivali novac vidi se i iz iskaza bivšeg ustaškog ministra Lovre Sušića koji je od Vjekoslava Ivankovića 1946. primio potvrdu za isplatu.⁵⁸³

Krunoslav Draganović je izjavio da su u jesen 1945. godine iz Austrije u Italiju došli Ivan Pernar i Josip Torbar, po njemu dvije najvažnije osobe iz HSS-a nakon Mačeka i Krnjevića. Pernar je bio u uniformi jugoslavenskog potpukovnika, zbog čega su mu mnogi zamjerali. Kada su Pernar i Torbar došli u Italiju Draganović ih je pokušao zadržati u Rimu.⁵⁸⁴ Pernar je u Italiji proveo više od dvije godine gdje je stigao nakon početka rujna 1945. godine te obnovio svoju političku djelatnost vezano,⁵⁸⁵ iako je i u Austriji ograničeno politički djelovao.⁵⁸⁶ U

⁵⁸² KRIZMAN, *Pavelić u bjelkstvu*, 142.-143.

⁵⁸³ Jere, JAREB, *Zlato i novac Nezavisne države Hrvatske izneseni u inozemstvo 1944. i 1945.*, Zagreb, 1997., 327.

⁵⁸⁴ HDA, SDS RSUP SRH, 010.24. Zapisnik o saslušanju dr. Krunoslava Draganovića, 2-3. „Mi smo dobro znali da dr Pernar u Austriji ugovara, a zbog toga ga je i prebacila vojna misija kralja Petra u Italiju, da osnuje jugoslavensko potporno društvo u kome će on biti potpredsjednik, a predsjednik dr Živko Topalović. Pošto sam to znao odmah prvog dana dovukao sam ga kod mene, priredio sam mu jedan mali ručak, održao govor i rekao mu: zli jezici govore da dr Pernar u srpskoj misiji, a taj isti Pernar nosi u sebi srpsku kuglu. To ga je toliko zbunilo da čitava dva meseca tu stvar uopšte nije iznosio, jer se našao između dve vatre. Medjutim, on je kasnije to izneo. Od hrvatskih izbegličkih snaga njih svega nekolicina održava vezu s tim komitetom, dok su hiljade i hiljade emigranata po strani. Osim toga vide da dr Pernar ne može ništa da uradi a takodjer ni Živko Topalović i njegova Milica... Budimirović, Pernar i dr. pošto su ostali bez obavetenja i vze žele da odu u Pariz i dolaze kod mene da traže novca za put.“ Draganović je o Pernaru još izjavio: „Iako se govorilo da je iskren on je, na osnovu svog ponašanja i držanja, izgledao kao da ima jako malo pameti. On je bio malo nacionalniji Hrvat, ali to nije igralo nikakvu ulogu jer kada je u pitanju novac ili mu neko nešto rekne on je razoružan. Kod njega upravo glavnu reč ima žena. Ona je Brličke iz Slavenskog Broda, vrlo inteligentna i čini mi se da se on upravlja po tome kako mu ona zapoveda.. Ja sam mu dao novaca i on je otišao u Pariz. Medjutim, od svega toga apsolutno nije bilo ništa. Maček je zauzeo stav da treba čekati i videti.“

⁵⁸⁵ TORBAR, *Moj tetak dr. Ivan Pernar*, 81.

⁵⁸⁶ Vjekoslav Blaškov je pisao da je prvi kontakt između bivših narodnih zastupnika HSS-a i ustaških dužnosnika uslijedio „početkom lipnja 1945. godine u Salzburgu. U to vrijeme saznali su potonji da se Pernar, Torbar i Reberski tu nalaze, pa su tražili priliku da im se približe. Tražili su ih u gostionicama gdje su ovi obično ručali.“ Isti je zabilježio da su Pernar i Božo Vučković išli „na kratka putovanja u raznim pravcima u okolici Salzburga, ali ne obavještavaju nikoga o svrsi tih kretanja.“ Jednom su priznali „da su bili u Villachu radi orijentacije o prilikama, a i radi traženja Vučkovićevo šogora

Italiji nije boravio stalno, već imamo podatak da je povremeno putovao kao primjerice krajem ožujka 1946. kada je zajedno sa Vučkovićem posjetio Mačeka u Parizu. „Po povratku su izjavili da je Maček odobrio njihov rad i da im je dao dozvolu za reorganizaciju Izvršnog odbora HSS-a, te instrukcije za izdavanje listova Slobodni glas i Obavijesti.“⁵⁸⁷ Postoji podatak da je Pernar početkom ljeta 1946. ponovo posjetio Mačeka u Parizu.⁵⁸⁸

Dana 29. svibnja 1945. o Pernaru i njegovoj supruzi postoji zabilješka: „U Gajevoj ulici 40 ima stan Dr. Pernar, koji je u svom stanu uvijek primao ljude, koji su obnašali bilo koju funkciju u org. HSS-a, koji su dolazili u Zagreb. Za Pernarov stan, kažu da je „hotel“. Sam Pernar zauzima nikakav položaj u radu stranke, ali obzirom na popularnost i veze, on je cijenjen u stranci. Pernar je imao naročitih veza u bližoj ili daljoj okolini Zagreba i u Zagorju (Jambrec, Dombaj, Odići td.). Kada god se je štampao bilo kakav letak ili bilten, uvijek je u stan Pernara došlo makar 40 komada, kako bi ljudi koji bi dolazili u Zagreb, dobili po jedan ili dva letka, primjerka. Baš u tom poslu je gdje Pernar igrala možda važniju ulogu nego sam Dr. Pernar jer je gdje Pernar konspirativnija od svoga muža. U njenom stanu, stanuje Vanda Puduje, supruga Šime Poduje. Za vrijeme internacije u Lepoglavi, gdje Pernar je u društvu gdje suprug Baže Vučkovića, putovala u Lepoglavu. Inače je zalazila kod glavnog ravnatelja Lisaka, te je Lisak sve poruke koje je upućivao HSS-ma, upućivao preko nje. Preko nje je Lisak uputio poruku, da k njemu dodje Brajac. Dr. Pernar, obzirom na svoju rodbinsku vezu Dr. Torbgarom, ima vezu sa „Krašićem“ grupom una Kaptolu.“⁵⁸⁹

Ustaša Ivica Gržeta optužuje Pernara da je u jesen 1945. održavao stalne veze s četnicima, a Josip Jezovšek smatra da je Pernar u ljeto 1945. preselio u Rim gdje je bio član nekog jugoslavenskog odbora. „Prema riječima dr. Pernara, njegovo sudjelovanje u tom odboru imalo je jedino svrhu, da se preko tog odbora omogući iseljenje Hrvata emigranata u prekomorske

Mortidžije. Međutim se kasnije saznaje a i utvrđuje da se sastali i pregovarali s vodećim ustašama, i to uglavnom sa Seitzom, Moškovom, Pečnikarom i Kavranom i da su od njih primili jednu svotu od 75 ili 90 hiljada maraka koju su trebali razdijeliti među biv. narodne zastupnike, što nisu učinili. Kakve pregovore su vodili i kakva obećanja davali, nije mi poznato. Kretanja i putovanja Pernara i Vučkovića nastavljaju se sve do hapšenja Pernarovog. Reberski i Torbar drže se povučeno i rijetko se vidaju sa ustašama iz Salzburga. Nakon posjete majora dr Petrova i puštanja Pernara iz zatvora ima ovaj opet svoje tajnovite sastanke i putovanja.“ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 161.-162.

⁵⁸⁷ HDA, SDS RSUP SRH, 010.21, str. 6. „Druga grupa tvrdi da to sve nije istina. Kažu da Pernara, a pogotovo Vučkovića Maček nije ni prije cijenio, pa se prema tome ni sada nije mogao složiti sa njihovim stavom.“

⁵⁸⁸ PEŠELJ, S predsjednikom Mačkom u emigraciju, 797. U svojem svjedočanstvu Vladimir Sabolić piše suprotno, ali to je iz druge ruke pa ne treba uzimati u obzir. On je čuo kako je Pernar „iz Rima htio ići u Pariz, kad je dr Maček još tamo boravio, no Maček nije htio da tamo dođe i onda da bude zajedno s njim, pa mu je javio, da ne dolazi.“ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 157.

⁵⁸⁹ HDA, SDS RSUP SRH, 010.4, 57.

zemlje, napose u engleske dominione, kao na pr. u Južnu Afriku. Stvarno je komisija za Južnoafričku uniju primala emigrante za useljenje samo preporukom Pernara. Poznato je bilo da Pernar podržava veze s Anglo-Amerikancima, no karakter tih veza nije mi poznat. Osim toga sastajao se sa četničkim vodstvom u emigraciji, te s njim pregovarao o budućem uređenju kraljevske Jugoslavije. Radi takvog rada naravno, da je bio stalno predmet napadaja ustaške emigracije, koja mu je strahovito zamjerila, da pregovara sa četnicima, a u prsima nosi velikosrpsku četničku kuglu još od 1928. godine. Veći dio njegovog političkog rada u emigraciji sastojao se u bjesomučnim napadajima na bivše ustaške funkcionere. Napadaje je vodio javno preko hrvatskih HSS-ovačkih novina u Americi... Glavni pomoćnik kod njegovog posla (Pernaru) bio mu je ing. Božo Vučković, koji je uređivao i HSS-ovačke novine koje izlazile u Rimu: „Slobodni Glas“ umnožavan na šapirografu.⁵⁹⁰

Kada je 2. studenoga 1945. Vjekoslav Blaškov stigao u Rim tamo je našao „samo Pernara i Vučkovića, a Torbar i Reberski stižu istom za kojih desetak dana. Pernar izrabljuje tu svoju prednost i kad su svi bili na okupu, on je već apsolutni gospodar situacije, povezavši se direktno ili putem Vučkovića sa najglavnijim osobama oko „zagrebačke menze“, i to Budimirović, Belamarić, Pejić, Baričević, Čubelić, Šuljak i dr. Tako imajući svoju grupu, postaje stvarni vođa rimske emigracije. Ne brinući se za ostala dva biv. zastupnika, razgovara i pregovara sa ustašama i Srbima i Slovencima. U to se vrijeme, pred kraj 1945. godine obrazuje i „Središnji odbor HSS-a“ gdje opet Pernar ima glavnu i odlučujuću riječ.“ Na Pernara je bio vezan i dio HSS-ovaca u Trstu, gdje su se okupili uglavnom oni koji su pripadali gospodarskoj i trgovačkoj grupi emigranata. Uz Pernara su se vezali Mladineo, Kovačić i Gašpar Malvić koji je preuzeo ulogu predstavnika HSS-a u Trstu.⁵⁹¹

Prema obavijesti UDB-e od 18. svibnja 1946. „Poslije savjetovanja sa Krnjevićem Maček je odlučio da osnuje odbor stranke, prvo radi internog političkog rada, a drugo, da bi lake mogao nastupiti prema Saveznicima i pokazati da nisu više vani samo on i Krnjević, nego, cijela stranka. Uz to taj odbor treba da bude s njim na čelu neko narodno tijelo koje zastupa i brani hrvatski narod i njegove interese. Odbor nije uopće ni po kome biran, nego je imenovan po Mačeku, odnosno Maček je sankcionirao prijedlog koji su mu dali dr. Pernar, ing. Vučković, Belanić i Mikec. Trojka Pernar – Torbar – Reberski sastala se u jesen 1945. godine u Rimu i od tada osnovala odbor u koji je izabrala slijedeća lica: dr. Pernara, dr. Torbara, dr. Reberskog, ing.

⁵⁹⁰ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 153.-154. Jezovšek je napisao i kako je Reberski smatrao „Pernara običnim lopovom“, a najgore mišljenje o Pernaru i njegovom užem krugu su imali i hrvatski narodni zastupnici Ante Budimirović i Čelan. „Njegov sljedbenik u svemu bio je pop Jesih, bivši kanonik u Zagrebu. Ti isti ljudi oko Pernara po svemu sudeći bavili su se i denuncijacijama i izdavanjima ustaških elemenata.“

⁵⁹¹ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 161.-163.

Bažu Vučkovića, Anatu Budimirevića, Zdravka Šuteja, Mesuda Kulenovića, kasnije su kooptirani Jozo Kljaković, akademski slikar iz Zagreba i prof. Mustapić. U prvi mah odbor nije dobio nikakve instrukcije za rad, osim jedne: da se u odbor uzmu ljudi koji nisu pristupili ustaškom pokretu, a prvenstveno oni koji su u Pavelićevom saboru potpisali interpelaciju (u toj interpelaciji tražilo se raspuštanje ustaškog pokreta, obustava progona Srba itd). Kasnije direktive stizale su postepeno. Zadatak odbora je oživljavanje rada HSS-a i stvaranje stranačkih foruma. U početku se mislilo da će taj odbor imati dalekosežniju kompetenciju.⁵⁹²

U Rimu su grupu vodećih HSS-ovaca, povezanih s predsjednikom HSS-a Mačekom, činili: Josip Torbar, Ivan Pernar, Nedeljko Šuljak i još neki, a ranije je toj grupi pripadao i dr. Reberski, ali je povjerenje izgubio zbog svoje povezanosti sa ustašama i rada u Hrvatskom narodnom odboru. U izvještaju od 26. lipnja 1946. piše: „Sav rad svodi se na izdavanje biltena „Slobodni Glas“, koji uglavnom i dalje ostaje na liniji antisrpsva i antiustaštva. No, mada mačekovci među sobom ne održavaju konferenciju tako brojno kao srpska grupa, ipak je kod njih u ovom periodu zabilježena pojačana aktivnost u odnosu na logore, a dalo se primijetiti jače zbližavanje sa Srbima s jedne (Pernar) i sa Hrvatima-ustašama s druge strane (Reberski). Po svemu izgleda da je unutar vodstva stranke došlo do jakog rasepa, jer su i lični odnosi prvaka stranke više nego hladni“. To je bilo vidljivo „na jednoj privatnoj večeri koju je spremio Dr. Madjerec za mačekovske prvake“ na kojoj je došlo do sukoba između slikara Jozе Kljakovića sa Torbarom i Pernarom oko sposobnosti Stjepana Radića. Zabilježen je i sukob između dr. Reberskog i Pernara „zato što se izmirio sa srpskim emigrantskim vodstvom i što odlazi na sednice Dobrotvornog društva. On tvrdi da direktive Dr. Mačeka nisu uopšte takove i da oni (mačekovci) nemaju što da traže kod Srba.“⁵⁹³

S kraja 1946. postoji zabilješka o pokušaju ujedinjavanja emigracije: „Od Mačekovog povratka iz USA, stalno su oživljavane glasine o tome da je sporazum pred potpisivanjem. Govorilo se među emigracijom da je ex kralj Petar uspeo da upliviše svojim prisustvom u Parizu na Mačeka i njegovu grupu, da su rešena sva sporna pitanja i da će se tokom par dana čak formirati „privremena emigrantska vlada“. Sve ove vesti su naročito bile proturane od dr. Pernara i njegove najbliže okoline (tj. od jugoslovenskih nastrojenih HSSovaca, ako ih se tako može nazvati). Pernar je čak jednom prilikom doneo vesti u Dobrotvorno društvo da je sporazum već potpisan, a da je on o tome dobio pismo iz same Mačekove kancelarije. Za sve ovo reme (konac oktobra i prva polovina novembra), skoro niko između emigranata nije znao tačno da kaže koje su pravo tačke po kojima se momentalno vode pregovori i u kojem okviru bi se imao da ostvari sporazum između Srba i Hrvata, a kome bi potom imali da se priključe i Slovenci

⁵⁹² HDA, SDS RSUP SRH, 010.21., 4.

⁵⁹³ HDA, SDS RSUP SRH, 010.25., 7., 9.-10.

na čelu sa Krekom... Samo još par dana iza ovoga, dok je Pernar još trijumfalno tvrdio da je sporazum potpisan, došle su vijesti iz Londona od Slobodana Jovanovića i Vildera, da ni kralj ni Jeftić nisu uspjeli da naprave ništa i da su pregovori prekinuti.⁵⁹⁴

UDBA je procijenila da je u odboru HSS-a došlo do „diferencijacije političke prirode. Dok dr. Pernar i Bažo Vučković stoje na stanovištu predratne Jugoslavije sa mogućnošću kompromisa i sa novom Jugoslavijom, dotle su dr. Reberski i Budimirović nepomirljivi protivnici ne smo današnje i bivše Jugoslavije. Dr. Torbar, po naravi oportunist, a u pogledu razvoja situacije veliki pesimista, stoji sam za sebe. Tako su se u odboru stvorile dvije grupe. Na jednoj strani dr. Pernar, Vučković, Jozo Kljaković i prof. Mustapić, a na drugoj strani dr. Reberski i Budimirović, dok su Torbar i Zdravko Šutej sami za sebe. Iz grupe Reberski – Budimirović čuje se da je Pernar stari pljačkaš, te ga otvoreno pozivaju da položi račun za „ustaške pare“.⁵⁹⁵

Josip Torbar se svojoj izjavi o radu Ivana Pernara ogradio „od napada na njega, ali stalno tvrdi da on tamo ne može stvarati nikakve političke sporazume, niti raditi politički. Naglašava pak, da je sav Pernarov rad sveden na to, da bi se mogli kod saveznika zapošljavati i Hrvati kao što je to slučaj sa Srbima i Slovencima. Izrazio se otvoreno protiv sastanaka Pernarovog sa generalom Parcem, a kad je Parac bio u Rimu, on nije htio sa njim niti da se pozdravi.“⁵⁹⁶

UDBA je sastavila bilješku o Pernaru u kojoj piše da je zastupao „gledište stare Jugoslavije, odnosno želi kralja i federativnu Jugoslaviju. Pernar je inače dosta ograničen, slab političar, ali veliki karijerista i špekulant. Kako je danas protiv FNRJ, tako bi sutra bio za nju, samo da mu se za to pruži zgodna prilika.“⁵⁹⁷

Čini se da se Pernar u Rimu uzdržavao i putem ugostiteljstva. Ustaša Vladimir Kren je čuo da Pernar zajedno s Reberskim drži jednu gostionicu koja je radila dobro te da je „glavna stanica za vezu sa Mačekom u Parizu“.⁵⁹⁸ To potvrđuje i bilješka UDBe da je Pernar vodio gostionicu „Per tutti“ u Rimu u „zajednici sa nekim svojim ranijim prijateljem, albanskim emigrantom sa Kosova Šabzivarom.“ Koncesija je glasila na nekog Talijana. „Pernar je tu tajni kompanjon, a njegova žena vodi kuhinju. Pored obične poslovne kalkulacije zadatak je go-

⁵⁹⁴ HDA, SDS RSUP SRH, Dosje 301.839., Vladimir Maček, 523.-524.

⁵⁹⁵ HDA, SDS RSUP SRH, 010, 21., 5.

⁵⁹⁶ HDA, SDS RSUP SRH, 010.25., 10.

⁵⁹⁷ HDA, SDS RSUP SRH, 010.21., 6.-7. „Po dolasku u Austriju Pavelićeva vlada predala je Pernaru i Torbaru svotu od 150.000 maraka i 250 napoleondora za izdržavanje HSS-a. Pernar je međutim taj novac zadržao i s njim počeo trgovati. Jednom prilikom ga je američka policija uhvatila na djelu, izvršila premetačinu i zaplijenila sav novac i zlato. On je zajedno sa ženom bio uhapšen, a nakon puštanja na slobodu vraćen mu je sav zaplijenjen novac i zlato. On je međutim to iskoristio i izjavio da mu ništa nije vraćeno. Po dolasku u Rim Pernar se hranio u menzi i živio dosta jednostavno.“

⁵⁹⁸ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 213.

stione da razbije „Zagrebačku menzu“ privuče ljude grupi Pernar-Vučković, a osami grupu Reberski-Budimirović.“⁵⁹⁹

Pernar je bio vrlo aktivan u organiziranju HSS-a u Italiji. U logoru Fermo je bio osnovan privremeni odbor HSS-a na čelu s Božom Šteinflo. U tom je logoru došlo do sukoba između ustaša i članova HSS-a pa su potonji od saveznika zatražili premještanje u neki drugi logor. Popis članova HSS-a koji su željeli premještaj je u kolovozu 1947. preko Ivana Pernara dostavljen je Savezničkom zapovjedništvu za izbjeglice u Rimu. Grupa od 500 ljudi premještena je u logor Bagnoli. I tamo je bilo nesuglasica HSS-ovaca s ustašama. Stoga su slane tužbe Mačeku u Pariz i Pernaru u Rim. „Vjerojatno da je Dr. Ivanu Pernaru bilo dosta ovih prijava, pa je dana 15 kolovoza 1947. godine došao u mjesto Bagnoli, gdje ga je dočekaio tajnik HSS Ivo Jadrešić. Istoga je dana u mjestu Teruće d'Agnano, u gostioni de Michele br. 44 kraj samog kupališta bio je održan povjerljivi sastanak HSS-a na koji su bili pozvani samo pristaše Bože Šteinfla, ali su došli i njihovi protivnici, jer su čuli za njihov sastanak... Dr. Pernar je boravio tri dana u jednom hotelu u gradu Bagnoli. Za vrijeme njegovog boravka ljudi su se stalno sastajali kod njega, da bi mu pokazali pravo stanje u logoru. Dr. Pernar je razočaran otišao iz Bagnolia, jer je mislio, da se radi o nekim malim stvarima (o ličnim stvarima) tj. tko će biti na vlasti i kome će se izdavati vize za odlazak u Kanadu.“⁶⁰⁰

Vladko Maček je Pernara kao člana jednog od stalih komisija 1948. uključio u rad Međunarodne seljačke unije,⁶⁰¹ a i kasnije je – primjerice u svibnju 1952. sudjelovao kao delegat na konvenciji te Unije.⁶⁰² Draganović je izjavio: „Pernar je još uspeo u zadnji čas umaknuti iz Evrope sa plaćenim putem od IRO-a... Tako je on otišao u Ameriku.“⁶⁰³

Prema Vjekoslavu Blaškovu Pernar je navodno „po Mačekovoj želji imao otputovati u Argentinu, ali je to odbio i namjerava otići u SAD“.⁶⁰⁴ Iz Italije je sa suprugom Ankom 1948. stigao na američki kontinent⁶⁰⁵ te od 1951. proveo ostatak života u Sjedinjenim Američkim Države. U emigraciji bio jedan od vodećih članova HSS-a te je neumorno obilazio hrvatske iseljenike u SAD-u i Kanadi te radio na popularizaciji HSS-a. Prema riječima Josipa Torbara: „Često je govorio i mnogo pisao u skoro svim dijelovima kontinenta gdje žive naši iseljenici.

⁵⁹⁹ HDA, SDS RSUP SRH, 010.21., 7. „Zagrebačku menzu“ u Rimu je držala grupa Reberski-Budimirović.

⁶⁰⁰ HDA, SDS RSUP SRH, 010.25.,4-5 (Hrvatska emigracija u logorima Italije, 1. IX. 1947.).

⁶⁰¹ Dr. Juraj Krnjević. *Tri emigracije I. Razgovori – pisma – prilozi* (ur. Neda Prpić), Zagreb, 2004., 97.

⁶⁰² ŠULJAK, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, 482.

⁶⁰³ HDA, SDS RSUP SRH, 010.24. Zapisnik o saslušanju dr. Krunoslava Draganovića, 20.

⁶⁰⁴ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 160.

⁶⁰⁵ National Archives and Records Administration (NARA), Washington, D.C, Immigration, New York, New York, United States, NARA microfilm publication T715.

Bio je srčan, pun pouzdanja u budućnost, borben i nezaustavljiv u ostvarenju svojih ideala.“ Umro je u New Yorku od posljedica metastaza od operacija raka pluća.⁶⁰⁶

Na hrvatskom danu u Windsoru u Kanadi 1. srpnja 1952. doušnik jugoslavenske tajne službe opisao je njegov nastup: „Pernar skače na platformu tako ljut kao osakaćena zvijer u šumi. Ljuti se na one koji su upadali u govor Torbarov i navađa da što je Torbar slaboga rekao. Kaže mi ne tražimo ničije nego ono što nas pripada. Malo ga narod sluša. Što je sam uvidio i skratio svoj govor da nije stajao na platformi više od četiri minute. Na svršetku je apelirao na Hrvate da se ne svadaju između sebe, jer nije daleko dan slobode, gdje će i Hrvati imati svoju slogodnu državu na čelu dr. Mačeka.“⁶⁰⁷

Teško je provjeriti istinitost informacije, ali jedna bilješka Službe državne sigurnosti koja ukazuje na pisanje lista Slobodna riječ koji u lipanjskom broju 1965. donosi navodnu vijest iz Toronta da je na konvenciji HSS-a Juraj Krnjević najavio osnivanje hrvatske vlade u emigraciji u kojoj je trebao on biti predsjednik, a Ivan Pernar jedan od članova.⁶⁰⁸

5. Umjesto zaključka

Umjesto zaključka donosim propovijed s Pernarovog sprovoda od fra Silvija Grubišića izrečenu u hrvatskoj crkvi u New Yorku, 5. travnja 1967. godine: „Biti pozvani da nekoga otpratimo na groblje i zemljom zaspemo, uvijek nas shrva i rastuži. Razlog stoji u tome što su rastanci s dragima i poznatima uvijek žalosni. Žalosni su i onda, kada znamo da će trajati samo kratko vrijeme. A kako su žalosni oni časi koji nastupe da nas rastave s onim, koga smo ljubili; koji je zasluživao naše poštovanje, ali nas ostavi na dugo i neizvjesno vrijeme. Tako, našavši se jutros okupljeni da predamo zemlji tijelo dra. Ivana Pernara, naša je žalost duga i prekomjerna. Ja, osobno, nalazim se pri poslu velike i teške zadaće, za koju se ne smatram doraslim. – Jer mjesto u ovoj ubogoj crkvi, pogreb dra. Pernara trebao bi bit u Zagrebačkoj katedrali; mjesto moje oprostajne riječi nad njegovim ljesom, morao bi izreći hrvatski prvo - svećenik. No putevi, kojima nas svemogući Bog koji put vodi, čudni su i tajnoviti. Nijesmo sami na svijetu, koji nismo bili u stanju pograbititi kormilo ladje svog života i njim upravljati po miloj volji; udes – odluka drugih što je ne možemo promijeniti – nama danas ravna. Zbog jedne takve odluke i dr. Pernar odlazi u drugi život ne iz svoje Hrvatske, za koju je živio, nego iz Amerike; tijelo mu

⁶⁰⁶ TORBAR, Moj tetak dr. Ivan Pernar, 81. U New Yorku je živio na adresi 419 West 119 Street (Apt 9-D), New York 27 N.Y.

⁶⁰⁷ HDA, SDS RSUP SRH, 010.33., 17, snimak 497.

⁶⁰⁸ U vladi su trebali biti još Josip Torbar, Mladen Giunio i „dva islamska Hrvata“. HDA, SDS RSUP SRH, Dosje broj 301056, Juraj Krnjević, 348. S obzirom na Pernarovu visoku životnu dob, ova je vijest krajnje upitna.

neće počivati na Mirogoju, nego na St. Raymond - s, dok mu eto pogrebnu službu drži najnezatniji među njegovim brojnim prijateljima.

Sjećam se... Bio sam mladač ispod 20 godina. Mojim rodnim selom, što se nalazi bliže Imotskom nego Ljubuškom, pronese se jednog ljetnog dana glas o strašnoj hrvatskoj tragediji, kojoj je grad Glavnjače bio pozornicom. Među nastradalima bio je i naš dragi pokojnik. Plugovi su poljem prestali orati; motike su se odložile, a svijet se strčao na cestu, zubima škripao i u čudu se snebivao ... Onda je hrvatski svijet zavjetovao i Bogu se za svoje ranjenike molio. Od tada mi je ime dra. Pernara ostalo poznato. Niz godina dijelio nas je Ocean, ali je Pernarovo ime pred moje oči stalno iskrsavalo, i događaji što su uslijedili kasnije nikad ga nisu mogli baciti preda mnom u pozadinu. Kad sam saznao, da je konačno stigao u Ameriku, želio sam se s njim sastati. I zbilja, prvih dana moga dolaska ovdje posjetio me je u Župskom uredu ove hrvatske crkve. Od onda naši su sastanci bili redoviti, prijateljski, i meni svakako, korisni. Na mene je dr. Pernar ostavio dojam čovjeka krepka i čila i uvijek spremna za vršenje svoje dužnosti. Da je zaista vršio revno svoju zastupničku dužnost prema Hrvatskom narodu, vama, koji ste s njim ostali, bolje je poznato nego meni. Naboj koji je dobio vršeci svoju narodnu dužnost, trajno je u svom tijelu nosio i uvijek mu opomenom ostao. Što je udes bio jači od njega te svoje želje nije mogao ostvariti, ništa na stvari ne mijenja. Mjerilo dobrote i poštenja za ljudsko djelovanje jest čovječja dobra volja; i poštena namjera u njegovim poslovima. I kad se dogodi, da nam ništa drugo ne preostaje, čvrsta vjera u Božju pravednost tješi nas u konačnu Pobjedu. S tim uvjerenjem je dr. Pernar otišao iz ovoga svijeta.

Doktor je Pernar u životu vršio i svoje kršćanske dužnosti; jednako i dok je bio zdrav i kad ga je bolest pritisla. – Osjećao je dužnost i prema ovoj našoj hrvatskoj instituciji ovdje i ispunjavao je nesebično. Budući da smo ga cijenili u životu, rastanak s njim za nas je težak. Posebno je težak ovaj dan njegovoj dragoj gospodji Anki, a težak je i vama, njegovim prijateljima i štovateljima. Tek jednu utjehu ja vama u ovoj tuzi mogu pružiti, A to je utjeha iz svete mise, Mise za Pokojnike koju smo danas, dru Pernaru u počast, prvi put prikazali na hrvatskom jeziku u našoj crkvi. Utjeha glasi: Njemu se život nije oduzeo, nego samo zamijenio. - Doći će vrijeme, kad ćemo se opet s njim sastati. Tim se tješite vi, gospoda Anko, vi, gospodo Maček; vi njegovi prijatelji, koji ste došli na ovu žalobnu svečanost iz bliza i iz daleka: iz Chicaga, Clevelanda, Pittsburgha, Washingtona, pa sve do Montreala i dolje do Venezuele; vama hrvatska elito, ova riječ neka bude utjehom. I kao što je pokojnikova vjera u konačnu pobjedu uvijek ostala nepokolebljivom tako neka i nas ta Vjera potiče da izdržimo u radu za ideale za koje se je u svom životu borio dr. Pernar. Zato neka je: Slava i čast imenu dra. Pernara! A njegovoj duši vječni mir u Bogu!⁶⁰⁹

⁶⁰⁹ *Hrvatski glas*, XXXIX (1967), 20., 20.V. 1967., 2.

Iako je u ovom radu napravljen pokušaj rekonstrukcije života i djelovanja političara Ivana Pernara treba napomenuti da je još mnogo pitanja ostalo otvorenima, a ovaj pokušaj neka bude poticaj za buduću dublju analizu njegove djelatnosti.

SUMMARY

Contributions for the biography of Ivan Pernar (1889.-1967.)

This paper shows chosen aspects of actions of the esteemed CFP politician Ivan Pernar from his entrance into politics up until his death. The author attempts to connect earlier knowledge of Ivan Pernar received from sources with facts from published and non-published sources. Given the fact that this paper reconstructs only a portion of the data on Ivan Pernar and his actions, it is necessary to warn researchers of the need for further research.

Key words: Ivan Pernar, Croatian Folks Party, Croatian emigration